

Ebû Dâvûd'un Sünen'de Haklarında Sükût Ettiği Hadislerin Sıhhat Durumu İle İlgili Görüşlerin Değerlendirilmesi

Evaluation of the Opinions Relating to Authenticity of the Hadiths that Abu Dawood Kept Silent about them in his Sunan

Harun ÖZÇELİK

Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı
Associate Professor Dr., Ataturk University, Faculty of Theology,
Department of Hadith, Erzurum / Turkey
hozcelik@atauni.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-1491-2372

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 11 Şubat 2019

Kabul Tarihi / Date Accepted: 21 Mayıs / May 2019

Yayın Tarihi / Date Published: 30 Haziran / June 2019

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran / June

DOI: 10.29288/ilted.525298

Atıf / Citation: Özçelik, Harun. "Ebû Dâvûd'un Sünen'de Haklarında Sükût Ettiği Hadislerin Sıhhat Durumu ile İlgili Görüşlerin Değerlendirilmesi / Evaluation of the Opinions Relating to Authenticity of the Hadiths that Abu Dawood Kept Silent about them in his Sunan". *ilted: ilahiyyat tetkikleri dergisi / journal of ilahiyyat researches* 51 (Haziran / June 2019/1): 131-160. doi: 10.29288/ilted.525298

İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

web: <http://dergipark.gov.tr/ilted> | <mailto:ilahiyyatdergi@atauni.edu.tr>

Copyright © Published by Atatürk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi /
Ataturk University, Faculty of Theology, Erzurum, 25240 Turkey.

Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

Öz

Ebû Dâvûd'un Sünen'i, rivâyetü'l-hadis kitaplarının te'lifinin altın çağı olarak bilinen hicri üçüncü asırda te'lif edilmiş, fakihlerin kendilerinden hüküm istinbât ettikleri ahkâm hadislerini ihtiva eden ve birçok âlim tarafından Kütüb-i Sitte'nin üçüncü kitabı olarak kabul edilen bir hadis kitabıdır. Ebû Dâvûd Mekke'lilere yazdığı mektubunda Sünen'de tahrîc ettiği hadislerin sıhhat durumu hakkında açıklamalarda bulunmuştur. O, bu mektubunda Sünen'in her bâbında bildiği en sahih hadisleri tahrîc ettiğini ifade ettikten sonra Sünen'de tahrîc ettiği çok zayıf hadisleri beyan ettiğini ve haklarında sükût ettiği yani herhangi bir açıklama yapmadığı hadislerin -ki bunlar Sünen'deki dört bin sekiz yüz hadisin büyük bir çoğunluğunu oluştururlar- ise sâlih/elverişli olduğunu belirtmiştir. Onun bu ifadelerinden ve Sünen'deki vâkiadan hareket ederek Ebû Dâvûd'un ilk şârihi Hattâbî'den günümüze kadar gerek hadis usûlü ve gerekse diğer alanlarda kitap te'lif eden hadis âlimleri, Ebû Dâvûd'un haklarında sükût ettiği hadislerin sıhhat durumu yani onların hepsinin sahih-hasen olup olmadığı, bir başka ifadeyle onların içerisinde az zayıf ve çok zayıf hadislerin bulunup bulunmadığı hususunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Biz bu makalede Sünen'de haklarında sükût edilen hadislerden doğru bir şekilde faydalanabilmeye katkı sağlamak için bu hususta ileri sürülen görüşleri zikredip onların en doğru görüneni belirtmeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: *Ebû Dâvûd, Sünen, Hadislerin Sıhhati, Sâlih, Zayıf Hadis.*

Abstract

The Sunan of Abu Dawood is a hadith book written in the third century known as the golden age of the hadith books and it contains jurisprudence hadiths which faqihs used as evidence and it has been accepted as the third book of Kutub al-Sittah by many scholars. In his letter that he wrote to the Meccans, Abu Dawood made explanations about the authenticity of the hadiths that he wrote in the Sunan. After he expressed in this letter that he wrote the most authentic hadiths that he knew in every subject of Sunan, he expressed that he pointed out very weak hadiths that he wrote in the Sunan and he expressed that the hadiths that he didn't talk about them, that is, he didn't make any statement about them -that are constituting most of four thousand eight hundred hadiths in the Sunan- are suitable. From his statements and real situation of the Sunan, the hadith scholars who wrote books in the field of hadith methodology and the other fields -from Khattabi who the first commentator of the Sunan to the present day- put forward different opinions about the authenticity of hadiths that Abu Dawud didn't talk about them, that is, about whether all of them are authentic-hasan or not, in other word whether there were weak and highest weak hadiths in their or not. In this article, to contribute to benefit correctly from hadiths that were not talked about them in the Sunan, we will try to mention the opinions that had been put forward in this issue and to express the opinion seeming the most accurate of them.

Keywords: *Abu Dawood, Sunan, Authenticity of Hadiths, Salih, Da'if Hadith.*

Extended Summary

Abu Dawood's Sunan is a hadith book written in the third century known as the golden age of the hadith books and it contains jurisprudence hadiths which faqihs used as evidence and it is accepted as the third book of Kutub al-Sittah by many scholars.

In his letter, Abu Dawood stated that all hadiths that he wrote in Sunan are the most authentic hadiths that he knew in relating to their subject. In addition, he expressed that he wrote very weak hadiths in some subjects of Sunan because he didn't find authentic and hasan hadiths and he pointed out that they were very weak hadiths and he expressed the hadiths that he kept quiet about are suitable (saleh) and he expressed that some of them are more authentic than some others.

There was no discussion between the hadith scholars throughout history about whether the hadiths, which Abu Dawood wrote in Sunan and expressed in his letter that they were very weak,

were indeed very weak or not and they did not put forward a different opinion from Abu Dawood. However, they expressed different opinions about the authenticity of the hadiths that Abu Dawood didn't talk about, that is, whether they were all authentic(sahih)-hasan or not. These opinions are as follows:

The first opinion is that some of the hadiths which Abu Dawood kept quiet about in Sunan, are authentic and some of them are hasan. This view was suggested by Khattâbi (d. 388/998), who wrote his first commentary on Sunan under the title *Mealim al-Sunan*. One of the people who shared the same view with Khattâbi was Ibn Rushayd.

The second opinion is that all the hadiths about which Abu Dawood kept quiet are authentic. The hadiths which are written as a single narration in the subjects of Sunan are also included in this provision. It was *Ibn Abd al-Barr*, who expressed this opinion for the first time (d. 463/1070). *Maqdisi* (d. 507/1113) and *Abu al-Fath al-Yamiri Ibn Seyyidinnas* (d. 734/1333) had the same as Ibn Abd al-Barr.

The third opinion is that the hadiths about which Abu Dawood kept quiet and which are not found in Sahihain, and which was not stated to be authentic by any of the hadith scholars of the previous period are hasan. *Ibn al-Salah* (d. 643/1245) is the scholar who put forward this idea for the first time. One of the hadith scholars who think like Ibn al-Salah is *Ibn Kathir* (d. 774/1372). But according to Ibn Kathir, two things must be fulfilled before reaching this provision: 1. To look at all the Sunan narrations. Because the hadiths, the reporter rejections and the isnad criticism that are not found in some of Sunan's narrations, exist in others. 2. To look at the work of Abu Ubayd al-Acurri named *Sualat al-Acurri*, which contains the answers of Abu Dawood to the questions of the scholars relating of the jarh-ta'dil of narrators and the tashih-talil of the hadiths. *Iraqi* (d. 806/1403) is one of the scholars who share the same opinion with Ibn al-Salah.

The fourth opinion is that most of the hadiths about which Abu Dawood kept quiet are authentic and hasan and some of them are weak. The scholar who expressed this opinion for the first time was *Biq'a'i* (d. 885/1480). He says that there are also hadiths with little weakness in the hadiths about which Abu Dawood kept quiet without giving any hadith from Sunan as examples, by understanding that the statements in Abu Dawood's letter to Meccans differently from Ibn al-Salah and Iraqî. According to Biqa'i, Abu Dawood by his word 'suitable', might have meant the meaning of favorable to bring as evidence and meaning of favorable to investigate whether there are supports or not, that is, Abu Dawood may be meant some of the hadiths about which he did not talk are favorable to bring them as evidence and some of them are favorable to investigate about whether there are supports for them or not. *Sekhavi* (d. 902/1496) also thinks like Biqa'i. According to *Ibn Qayyim al-Jawziyya* (d. 751/1350), all the hadiths about which Abu Dawood kept quiet are not authentic and hasan, on the contrary, there are also some hadiths with (little) weakness in them. As well as Munziri, according to Nuruddin Itr, who is a contemporary hadith scholar, is of the opinion that as a result of his investigation there are also some little weak hadiths which are favorable to be support, besides authentic and hasan hadiths, but there are not very weak hadiths in the hadiths about which Abu Dawood kept quiet.

The fifth opinion is that the hadiths about which Abu Dawood did not talk and which are not in the Sahihain or were not stated by a reliable scholar that they are authentic or hasan are at least *hasan*, the hadiths that a reliable scholar stated to be weak, are *weak*. This view was first expressed by *Nawawi* (d. 676/1277). It is seen that *Suyuti* (d. 911/1505) shares the same view with Nawawi.

The sixth opinion is that most of the hadiths about which Abu Dawood kept quiet are authentic and hasan and some of them are little weak hadiths as there are not any support for them, and some of them are very weak. It was Munziri (d. 656/1258) who expressed this opinion for the first time. The scholar who shares the same opinion as Munziri is *Zahabi* (d. 748/1374). The scholar who expressed clearly for the first time that there were very weak hadiths in the hadiths about which Abu

Dawood kept quiet was Zahabi. One of the scholars who was in this opinion is *Ibn Hajar* (d. 852/1448). According to Ibn Hajar, the hadiths about which Abu Dawood kept quiet in terms of authenticity are divided into the following sections: 1. The hadiths that exist in the Sahihain. (Authentic) 2. The hadiths that do not exist in the Sahihain but have the condition of being authentic. (Authentic) 3. The hadiths that became hasan directly. There are many hadiths in this type in Sunan. (Sahih) 4. The hadiths that became hasan with a support. There are many hadiths of this type in Sunan. 5. Weak ones. These are mostly narrations of narrators who unagreed in their abandonment. In our opinion, this last opinion is the most appropriate opinion in accordance with the case in Sunan.

The opinions of Zahabi and Ibn Hajar should be taken as a basis in order to profit correctly from the hadiths about which Abu Dawood kept quiet. In accordance with this opinion it is appropriate to follow the following stages:

a. First of all, to look at whether the hadiths about which Abu Dawood kept quiet, were in Sahihain or not. To give the provision of authentic hadiths to the ones in Sahihain and to act by them.

b. Not to make a judgment immediately on the hadiths that were not in Sahihain based on the silence of Abu Dawood, on the contrary, by examining them according to the method of hadith in terms of isnad and text, to give them one of the judgments of self-authentic, authentic, self-hasan, hasan, weak as there is not support for it and very weak that inconvenient to investigate and bring evidence. However, before making a very weak judgment on those which seem to be very weak, it is necessary to correctly determine whether Abu Dawood really did not talk about them or not. In order to do this, first of all, it is necessary to look at whether Abu Dawood criticized very weak narrators after his first narrations and then look at all of the verses of Sunan and his other books such as *Sualat al-Acurri*. After these have been fulfilled, when Abu Dawood is found to have kept quiet about them, the judgment of very weak may be given to them by saying that his silence came up from his carelessness or he considered them sufficient to be known by every hadith scholar.

GİRİŞ

Ebû Dâvûd'un (ö. 275/888) Sünen'i hakkında; "Ebû Dâvûd'un Sünen'i, din ilmi sahasında benzeri yazılmamış kıymetli bir kitaptır. Âlimlerin hepsinin kabulüne mazhar olmuş ve böylece farklı mezheplere mensub âlimler ve fakihler arasında hakem olmuştur"¹, "Yanında Allah'ın kelâmını ihtiva eden Mushaf ile Ebû Dâvûd'un Sünen'i bulunan bir kimse asla başka bir kitaba ihtiyaç duymaz"² vb. ifadeler kullanılarak onun makbul bir hadis kitabı olduğu belirtilmiştir. Şâh Veliyyullah ed-Dihlevî ise onu, beş tabakaya ayırdığı hadis kitaplarının ilk tabakasını oluşturan Sahîhayn ve İmam Mâlik'in Muvatta'sından sonra gelen ikinci tabakasından saymıştır.³

Sünen'in Kütüb-i Sitte'nin üçüncü kitabı sayılması, Ebû Dâvûd'un onda kendinden önceki fakihlerin görüşlerine delil getirdikleri ahkâm hadislerinden çoğunlukla sâlih olanları ve az sayıdaki çok zayıf olanları da çok zayıf olduklarını belirterek tahrîc etmesi sebebiyledir. Böylece de tarihin her döneminde Sü-

¹ Ebû Süleymân Hamd b. Muhammed b. İbrâhîm b. el-Hattâb el-Hattâbi el-Büstî, *Me'âlimü's-Sünen*, nşr. Muhammed Râğib et-Tabbâh (Haleb: el-Matba'atü'l-'ilmiyye, 1351/1932), 1: 6.

² Hattâbi, *Me'âlimü's-Sünen*, 1: 8.

³ Şâh Veliyyullah İbn 'Abdirrahîm ed-Dihlevî, *Hüccetullâhi'l-bâliğa*, thk. es-Seyyid Sâbık (Beyrût: Dâru'l-cil, 2005), 1: 232.

nen'deki çok zayıf hadisler, diğer sâlih olanlardan ayırt edilebilmiştir. Nitekim Ebû Dâvûd Sünen'inde tahrîc ettiği hadislerin bu durumunu Mekke'lilere yazdığı mektubunda şu ifadelerle anlatmıştır:

فإنكم سألتم أن أذكر لكم الأحاديث التي في كتاب السنن أهي أصح ما عرفت في الباب ووقفْتُ على جميع ما ذكرتم
Sizler, Sünen kitabındaki hadislerin ilgili oldukları bâblarda bildiğim en sahih hadisler mi olduğunu söylememi istediniz. Ve (diğer) söylediklerinizin hepsine vâkıf oldum. Biliniz ki hepsi böyle (her konuda bildiğim en sahih hadisler)dir.”⁴

“Sünen'de münker bir hadis varsa onun münker olduğunu belirttim. Onu (ilgili olduğu) bâbda kendisine benzer başka bir (sâlih) hadis bulunmadığı için tahrîc ettim.”⁵

وما كان في كتابي من حديث فيه وهن شديد فقد بينته ومنه ما لا يصحُّ سنده وما لم أذكر فيه شيئاً فهو صالح
Kitabımda yer alıp da kendilerinde vehn-i şedid/şiddetli zayıflık bulunan hadisleri belirttim. Onların içerisinde senedi sahih olmayanlar da vardır. Haklarında bir söz söylemediğim hadisler ise sâlihtir/elverişlidir ve onların bazıları bazılarından daha sahihtir”⁶

Görüldüğü gibi Ebû Dâvûd bu ifadeleriyle, Sünen'de tahrîc ettiği hadislerin tamamının ilgili oldukları bâblarda/konularda bildiği en sahih hadisler olduğunu, bazı bâblarda sahih ve hasen hadisler bulamadığı için çok zayıf hadisleri tahrîc edip onların çok zayıf olduklarını beyan ettiğini ve haklarında herhangi bir söz söylemediği hadislerin ise sâlih⁷ olduğunu ve onların bir kısmının bir kısmından daha sahih olduğunu belirtir.

Ebû Dâvûd'un mektubunda belirttiği gibi Sünen'de tahrîc edip çok zayıf olduklarını belirttiği hadislerin, gerçekten çok zayıf olup olmadıkları hususunda tarih boyunca hadis âlimleri arasında herhangi bir tartışma olmamış ve Ebû Dâvûd'dan farklı bir görüş de ileri sürmemişlerdir. Ancak onlar Ebû Dâvûd'un haklarında sükût ettiği hadislerin sıhhat durumu yani onların hepsinin sahih-hasen olup olmadığı hususunda farklı görüşler belirtmişlerdir.

Bu sebeple biz bu makalede, Sünen hadislerinin büyük bir çoğunluğunu oluşturan Ebû Dâvûd'un haklarında sükût ettiği yani sâlih dediği hadislerin sıhhat durumu hakkındaki görüşleri ve bu görüşlerin tercih edilebilecek olanını belirterek, o hadislerden doğru bir şekilde faydalanma usûlünü ortaya koymaya çalışacağız. Böylece bir nebze de olsa Sünen'in muhtevastaki rivâyetlerin genel sıhhat durumuna dair bir kanaate de varılacaktır.

⁴ Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk el-Ezdî es-Sicistânî, *Risâletü'l-İmâm Ebi Dâvûd es-Sicistânî ilâ ehli Mekke fî vaşfi Sünenih (Şelâşü resâil fî 'ilmi muştalahi'l-hadîş* içerisinde), thk. Abdulfettâh Ebû Ğudde (Beyrût: Mektebü'l-matbûâtî'l-İslâmiyye, 1426/2005), 30.

⁵ Ebû Dâvûd, *Risâletü'l-İmâm Ebi Dâvûd*, 33.

⁶ Ebû Dâvûd, *Risâletü'l-İmâm Ebi Dâvûd*, 37-38.

⁷ Sâlih kavramının lûgat ve istilâhî anlamları için bk. Mehmet Dinçoğlu, *Ebû Dâvûd'un Sünen'i (Kaynakları ve Tasnif Metodu)*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012), 401-403.

1. EBÛ DÂVÛD'UN SÜNEN'DE HAKLARINDA SÛKÛT ETTİĞİ HADİSLERİN SİHHAT DURUMU HAKKINDAKİ GÖRÜŞLER

1.1. Birinci Görüş

Ebû Dâvûd'un Sünen'de haklarında sükût ettiği hadislerin bir kısmı sahîh, bir kısmı ise hasendir. Bu görüşü ilk defa ortaya atan Sünen üzerine Me'âlimü's-Sünen adlı ilk şerhi yazan *Hattâbî*'dir (ö. 388/998). Ona göre, Sünen'de Ebû Dâvûd'un bir ihtiyaç sebebiyle tahrîc edip çok zayıf olduğunu belirttiği hadisler dışında herhangi bir zayıf hadis bulunmamaktadır. Sünen'de zayıf olduklarına işaret edilenlerin dışındaki hadislerin bir kısmı sahîh, bir kısmı ise hasen'dir. O bu görüşünü şöyle ifade eder:

Ebû Dâvûd'un Sünen'i sahîh ve hasen hadisleri cem eden bir kitaptır.... Ebû Dâvûd'un kitabında zayıf hadis yoktur, onda tahrîc edilmelerini gerekli kılan bir ihtiyaçtan dolayı sakım/zayıfın kısımlarından bir miktar bulunsa bile Ebû Dâvûd onların durumunu belirtmeyi ve illetlerini zikretmeyi ihmal etmez, böylece onları tahrîc etmenin sorumluluğundan kurtular.⁸

Hattâbî'nin bu ifadelerinden ona göre Sünen'de üç çeşit hadis bulunduğu anlaşılmaktadır.

1. Sahîh hadisler,
2. Hasen hadisler: Ebû Dâvûd bu iki grup hakkında sükût etmiştir.
3. Ebû Dâvûd'un çeşitli amaçlarla tahrîc edip çok zayıf olduklarını belirttiği hadisler.

Hattâbî'nin Me'âlim'de Ebû Dâvûd'un haklarında sükût ettiği bazı hadislerin bazı râvîlerinin zayıf olduklarını belirtmiş⁹ olması, o râvîlerin rivâyetlerinin zayıf olduğunu söylediği anlamına gelmez. Çünkü haklarında *da'îf*, *da'afûh*, *lehû menâkîr*, *vâhin*, *leyyinu'l-hadîs* vb. ifadeler kullanılarak cerh edilen râvîlerin rivâyetleri i'tibâra elverişli olup bir mutâbi veya şâhidi tesbit edildiğinde hasen liğayrihî seviyesine yükselirler. Kanaatimizce Hattâbî haklarında bu ifadeler kullanılarak cerh edilen râvîlerin rivâyetlerinin bir mutâbi veya şâhidini tesbit etmiş olduğundan dolayı onların hasen olduğuna hükmetmiştir.

Hattâbî ile aynı görüşü paylaşanlardan biri de *İbn Rüşeyd*'dir (ö. 721/1321). Nitekim o, Ebû Dâvûd'un haklarında sükût ettiği hadislerden Sahîhayn'dan birinde bulunmayan ve sahîh ile haseni birbirinden ayırabilen bir âlim tarafından sıhhati/sahîh olduğu belirtilmemiş hadislerin, Ebû Dâvûd'a göre *hasen* olduğunu söyleyen İbnu's-Salâh'a; "Ebû Dâvûd'un zayıf olduğuna, başka âlimlerin de sahîh

⁸ Hattâbî, *Me'âlimü's-Sünen*, 1: 6; Muhyiddîn Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *el-İcâz fî şerhi Süneni Ebî Dâvûd es-Sicistânî*, thk. Ebû Ubeyde Meşhûr b. Âl Hasen (Ammân: ed-Dâru'l-eserıyye, 2007), 60.

⁹ Mesela Ebû Dâvûd'un Ebû Hureyre tarikiyle rivâyet ettiği; "*Kim cenaze namazını mescidde kılsa ona (günah olarak) bir şey yoktur*" (Ebû Dâvûd, "Cenâiz", 50 (hadis no: 3191) hadisinin râvîlerinden Sâlih b. Nebhân'ın tadîf edildiğini ve ömrünün sonunda hadisini unuttuğunu belirtir. Bk. Hattâbî, *Me'âlimü's-Sünen*, 1: 312.

olduğuna dair açıklama yapmadığı hadislerin, Ebû Dâvûd'a göre hasen olduğu sonucunun çıkarılması gerekmez. Çünkü böyle bir hadis, başka âlimlere göre sahîh olmasa bile Ebû Dâvûd'a göre bazen sahîh olabilir"¹⁰ diyerek itiraz eder. Bu ifadelerden anlaşılmaktadır ki İbn Rüşeyd, Ebû Dâvûd'un haklarında sükût ettiği halde Sahîhayn'dan birinde tahrîc edilmeyen ve diğer mütekaddim âlimlerin de tashîh etmediği hadislerin hepsine hasen denilemeyeceği, aksine bir kısmının sahîh olabileceği görüşündedir.

Ahmed Nâim de (ö. 1353/1934) Ebû Dâvûd'un mektubundaki ifadelerinden hareketle Ebû Dâvûd'un haklarında sükût ettiği hadislerin bir kısmının sahîh, bir kısmının ise hasen olduğu görüşünü dile getirmiştir.¹¹

1.2. İkinci Görüş

Ebû Dâvûd'un haklarında sükût ettiği hadislerin hepsi sahîhtir. Sünen bâblarında tek bir rivâyet olarak tahrîc edilen -bazı âlimlerin zayıf saydığı- hadisler de bu hükme dahildir. Bu görüşü ilk defa dile getiren *İbn Abdilberr* (ö. 463/1070) olmuştur. Şöyleki o; "Ebû Dâvûd'un haklarında sükût ettiği hadislerin hepsi ona göre sahîhtir, özellikle de Sünen bâblarında kendilerinden başka bir hadis tahrîc etmediği hadisler böyledir"¹² demektir. Kanatimizce İbn Abdilberr sadece Ebû Dâvûd'un mektubundaki ifadelerinden hareketle böyle bir sonuca ulaşmıştır.

Buna göre İbn Abdilberr'e göre Sünen'de, Ebû Dâvûd'un çok zayıf olduğunu belirttiği hadisler ve sahîh hadisler olmak üzere iki çeşit hadis bulunduğunu söylemek mümkündür.

Makdisî de (ö. 507/1113) İbn Abdilberr gibi düşünmektedir. Şöyleki ona göre Sünen'de üç çeşit hadis bulunmaktadır.

1. Buhârî ve Müslim'in kitaplarında tahrîc ettiği sahîh hadisler. Bunlar, Sünen hadislerinin çoğunluğunu oluşturur.

2. Ebû Dâvûd'un şartına göre sahîh olan hadisler. Bunlar, sahîh oldukları halde Buhârî ve Müslim'in kitaplarında tahrîc etmedikleri ve terklerinde ittifak olmayan râvîlerin muttasıl bir isnâdla rivâyet ettikleri hadislerdir.¹³

¹⁰ Zeynüddîn Ebu'l-Fadl Abdurrahîm b. el-Hüseyn b. Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. İbrâhîm el-İrâkî, *et-Takyîd ve'l-izâh şerhu Muḥaddimeti'bnî's-Şalâh* (Muḥammed Râğîb et-Ṭabbâh'ın el-Miṣbâh 'alâ Muḥaddimeti'bnî's-Şalâh isimli eseri ile birlikte), (Kahire: Dâru'l-hadîs, t.y.), 39; Şemsüddîn Muhammed b. Abdurrahmân b. Muhammed es-Sehâvî, *Fethu'l-muğîs şerhu elfiyyeti'l-hadîs* (Beyrût: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1417/1996), 1: 91.

¹¹ Bk. Zeynüddîn Ahmed b. Ahmed b. Abdillatif ez-Zebidî, *Sahîh-i Buhârî muhtasarı tecrîd-i sarîh tercemesi ve şerhi*, trc. Ahmed Naim-Kâmil Miras (Ankara: DİB. Yay., 1984), 1: 261.

¹² Şihâbüddîn Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed İbn Hacer el-'Askalânî, *en-Nüket 'alâ kitâbi'bnî's-Şalâh*, thk. Râbî b. Hâdî Umeyr (Riyâd: Dâru'r-Râye, 1417/1994), 1: 436; Sehâvî, *Fethu'l-muğîs*, 1: 92.

¹³ Ebu'l-Fadl Muhammed b. Tâhir el-Makdisî, *Şurûtu'l-eimmeti's-sitte*, (*Şelâsü resâil fi 'ilmi muştalaḥi'l-hadîs* içerisinde), thk. Abdulfettâh Ebû Gıdde (Beyrût: Mektebü'l-matbû'âtî'l-İslâmiyye, 1426/2005), 89.

3. Ebû Dâvûd'un önceki bâbtaki hadislerle zıt düştükleri için tahrîc ettiği hadislerdir ki onları kesin sahîh olduklarını belirtmeksizin getirmiş ve bazen onların illetlerini hadis âlimlerinin anlayacağı şekilde açıklamıştır. Kendisine göre sahîh olmadığı halde onları tahrîc etmesinin ise bazı sebepleri vardır.¹⁴

Makdisî'nin bu açıklamalarına bakıldığında onun Ebû Dâvûd'un haklarında sükût ettiği hadislerin hepsinin sahîh olduğu kanaatini taşıdığı anlaşılır. Nitekim o, birinci ve ikinci kısım hadislerin sahîh olduğunu açıkça belirtmiş, üçüncü kısım hadislerin ise en azından bir kısmının Ebû Dâvûd'un çok zayıf olduğunu belirttiği hadisler olduğuna işaret etmiştir. Çünkü Ebû Dâvûd mektubunda kendisinde az zayıflık değil, şiddetli zayıflık bulunan hadisleri beyan ettiğini ifade etmiştir.

İbn Abdilberr ile aynı görüşü paylaşanlardan biri de Ebu'l-Feth el-Ya'merî *İbn Seyyidinnâs*'tır (ö. 734/1333). O, hocası İbn Rüseyd'in İbnu's-Salâh'ı eleştirisini çok güzel bulduğunu belirttiikten sonra çeşitli deliller ileri sürerek İbnu's-Salâh'ı eleştirir ve Ebû Dâvûd'un haklarında sükût ettiği hadislerin bir kısmı sahîh, bir kısmı ise daha sahîh olsa bile onların hepsi hakkında, aralarında ortak ölçü olan *sahîh* hükmünün verilebileceğini belirtir. Nitekim o, ileri sürdüğü delillerinin birinde şöyle der:

Ebû Dâvûd'un 'onların bazısı, bazısından daha sahihtir' sözünde, iki grup (sahîh) hadis arasında çoğunlukla e'âlû sıygasının gerektirdiği (sahîh-daha sahîh olma) farklılığı bulunsa bile, onların hepsinde, aralarında ortak ölçü olan sahihliğin bulunduğu işaret vardır.¹⁵

1.3. Üçüncü Görüş

Ebû Dâvûd'un haklarında sükût ettiği hadislerden Sahîhayn'da bulunmayan ve mütekaddimün dönemi muhaddislerinden birinin sahîh olduğunu belirtmediği hadisler hasendir. Bu görüşü ilk defa ileri süren âlim *İbnu's-Salâh*'tır (ö. 643/1245). Ulûmu'l-Hadis adlı eserinde konuyla ilgili görüşünü dile getirirken Ebû Dâvûd'un "Bu kitapta sahîhi, ona benzeyeni ve ona yakın olanı zikrettim. Bu kitapta bulunup da kendisinde şiddetli zayıflık bulunan her hadisi belirttim. Haklarında sükût ettiğim hadisler ise sâlihtir ve onların bazısı bazısından daha sahihtir. Her bir bâbda bildiğim en sahîh hadisleri zikrettim" ifadelerini naklettikten sonra şöyle der:

Buna göre onun kitabında mutlak olarak¹⁶ zikredilmiş olup da Sahîhayn'dan birinde bulunmayan ve sahîh ile haseni birbirinden ayırtebilen biri tarafından sıhhati/sahîh olduğu belirtilmeyen hadislerin Ebû Dâvûd'a göre hasen olduğunu bildiririz. Bunlar içerisinde bazen başkalarına göre hasen olmayanlar ve tanımladığımız hasen hadis kapsamına girmeyenler bulunabilir.¹⁷

¹⁴ Makdisî, *Şurûfu'l-eimmeti's-sitte*, 90-91.

¹⁵ İrâki, *et-Takyîd ve'l-izâh*, 39-40; Sehâvî, *Fethu'l-muğîs*, 1: 93.

¹⁶ İbnu's-Salâh bu ifadesiyle, Ebû Dâvûd'un haklarında sükût ettiği, bir başka ifadeyle çok zayıf olduklarına işaret etmediği hadisleri kasetmektedir.

¹⁷ Ebû Amr Osman b. Abdîrahmân b. Osmân b. Mûsâ İbnu's-Salâh eş-Şehrezûrî, *Ulûmu'l-hadis*, thk. Nûrûddin İtr (Beyrût: Dâru'l-fikri'l-mu'âsir, 1986), 36; Celâlûddin Ebu'l-Fadl Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-

Görüldüğü üzere İbnu's-Salâh, müteahhirûn dönemi âlimlerine ehliyetleri zayıf olduğu için hadisleri tashîh, tahsîn ve tad'if kapısını kapatmış olması prensibine bağlı kalarak¹⁸, *Sahîhayn'dan birinde bulunmayan ve sahîh ile haseni birbirinden ayırtedebilen biri tarafından sıhhati/sahîh olduğu belirtilmeyen hadisleri* tetkik etmeyip sadece Ebû Dâvûd'un Mekke'lilere yazdığı mektubundaki *sâlih* ifadesini "sâlihun li'l-ihcâc/delil getirmeye elverişli" anlamına yorumlamak, "bazısı bazısından daha sahihtir", "Sünen'de tahrîc ettiğim hadisler her bâbda bildiğim en sahîh hadislerdir" ifadelerinde yer alan *sahîh* ve *esahh/daha sahîh* kavramlarına, lügat anlamları olan "iyi, daha iyi" manalarını değil, muhaddislerin "adâlet ve zabt sahibi râvîlerin muttasıl bir isnadla rivâyet ettikleri şâz ve muallel olmayan hadis" şeklinde tanımladıkları *sahîh hadis* anlamını vererek onların Ebû Dâvûd'a göre hasen olduğu sonucuna varmıştır.

İbnu's-Salâh'ın bu açıklamalarına göre Sünen'de esasta iki çeşit hadis bulunmaktadır:

1. Ebû Dâvûd'un çok zayıf olduğunu belirttiği hadisler,
2. Ebû Dâvûd'un haklarında sükût ettiği hadisler. Bu hadisler ise sıhhat yönünden ikiye ayrılır:

a- Sahîhayn'da veya onlardan birinde tahrîc edilen hadisler ile onlarda tahrîc edilmemiş olmakla beraber mütekaddim muhaddislerden birinin sahîh olduğunu belirttiği hadisler. Bu hadisler sahihtir.

b- Sahîhayn'da veya onlardan birinde bulunmayıp mütekaddim muhaddislerden birinin sahîh olduğunu belirtmediği hadisler. Bu hadisler ise hasendir.

İbnu's-Salâh gibi düşünenlerden birisi de *İbn Kesîr*'dir (ö. 774/1372). Şöyleki o, *İhtisâru Ulûmi'l-Hadîs* adlı eserinde Ebû Dâvûd'un "haklarında sükût ettiğim hadisler sâlihtir" ifadesi yerine, "haklarında sükût ettiğim hadisler hasendir" dediğinin rivâyet edildiğini ve İbnu's-Salâh'ın "Sahîhayn'da veya onlardan birinde bulunmadığı halde mütekaddimûn dönemi muhaddislerinden birinin sahîh oldu-

Suyûtî, *Tedribu'r-râvî fi şerhi takrîbi'n-Nevevî*, thk. Ahmed Ömer Hâşim (Beyrût: Dâru'l-kitâbi'l-arabi, 1993), 1: 134; Muhammed Cemâlüddîn el-Kasımî, *Ķavâidü't-tahdîs min funûni muştalahi'l-hadîs*, thk. Muhammed Behcet el-Baytâr v.dğr. (Beyrût: Dâru'n-nefâis, 1407/1987), 258.

¹⁸ "Rivâyet edilen hadis cüzlerinde ve diğer kitaplarda Sahîhayn'dan birinde bulamadığımız ve hadis imamlarının güvenilir ve meşhur eserlerinin hiç birisinde sahîh olduğuna dair açıklama yapılmamış isnadı sahîh bir hadis bulursak biz o hadisin sahîh olduğuna dair kesin bir hüküm vermeye cesaret edemeyiz. Çünkü bu asırlarda sadece söz konusu isnâdları dikkate alarak sahîhi anlamada müstakil hareket etmek mümkün değildir..." (Bk. İbnu's-Salâh, *Ulûmu'l-hadîs*, 16-17.) İbnu's-Salâh bu ve diğer ifadeleriyle, müteahhirûn dönemi alimlerinin hadislerle sahîh, hasen ve hatta zayıf hükmünü vermelerini caiz görmemiştir. (Bk. İbn Hacer, *en-Nüket*, 2: 887; Suyûtî, *Tedribu'r-râvî*, 1: 119; Ahmed Muhammed Şâkir, *el-Bâ'isü'l-haşîş şerhu ihtisâri 'ulûmi'l-hadîs li'l-hâfiẓ İbn Kesîr* (Kahire: Mektebetü dâri't-türâs, 1979), 35.) İşte İbnu's-Salâh bu görüşüne bağlı kalarak haklarında sükût edilen hadisler hakkında *'bana göre'* diyerek hüküm vermemiş, aksine Ebû Dâvûd'un verdiği hükmü ortaya koymak için onun mektubundaki ifadelerini yorumlamış ve onların *Ebû Dâvûd'a göre* hasen olduğunu söylemiştir.

ğunu belirtmediği hadisler hasendir” görüşünü zikreder.¹⁹ Ancak İbn Kesîr’e göre bu hükme varmadan önce iki şeyin yerine getirilmesi gerekir:

1. Sünen rivâyetlerinin/nüşhalarının tamamına bakmak. Çünkü Sünen’in bazı rivâyetlerinde bulunmayan hadisler, râvî cerhleri ve isnâd tenkîdleri diğerlerinde bulunmaktadır.

2. Ebû Ubeyd el-Âcurrî’nin râvîlerin cerh ve ta’dîli, hadislerin tashîh ve ta’lîli ile ilgili sorularına Ebû Dâvûd’un verdiği cevapları içeren *Suâlâtü’l-Âcurrî* adlı eserine bakmak. Çünkü bu kitapta Ebû Dâvûd’un Sünen’de zikrettiği bazı hadis ve râvîler vardır, dolayısıyla Ebû Dâvûd’un “hakkında sükût ettiğim hadisler hasendir” hükmünü, sadece Sünen’de mi yoksa hem Sünen’de hem de Suâlât’ta sükût ettiği hadisler hakkında mı verdiğine dikkat edilmesi gerekir.²⁰ Ahmed Muhammed Şâkir’in de (ö. 1958) dediği gibi İbn Kesîr bunu şart koşmakla, Ebû Dâvûd’un Sünen’de hakkında sükût ettiği herhangi bir hadisi Suâlât’ta tad’if etmiş olabileceğine, dolayısıyla bu durumdaki bir hadise hasen denmesinin doğru olmayacağına, aksine onun Ebû Dâvûd’a göre çok zayıf olacağına işaret etmek istemiştir.²¹

İbn Kesîr, Tefsîr’inde bu görüşü doğrultusunda hareket etmiştir. Mesela o, Kur’ân’da zikredilen Bâbil’in Irak topraklarında olduğuna delil olarak zikrettiği Ebû Sâlih el-Ğıfârî’den rivâyet edilen “Ali (r.a.) Basra’ya giderken yolu Bâbil’e uğradı. Müezzin kendisine ikindi namazının vaktinin girdiğini haber vermeye geldi. (Ali karşılık vermedi). Bâbil’den çıkınca müezzine kamet getirmesini emretti. Ali namazı bitirince: Habîbim, (s.a.v.) beni, kabristanda ve Bâbil arazisinde namaz kılmaktan men etti, çünkü Bâbil (in eski sakinleri) lanetlidir dedi”²² hadisi hakkında “Bu hadis, Ebû Dâvûd’a göre hasendir, çünkü onu rivâyet etti ve hakkında sükût etti” der.²³

İbnu’s-Salâh ile aynı görüşte olan âlimlerden birisi de *‘Irâkî*’dir (ö. 806/1403). Nitekim o, “Ebû Dâvûd’un zayıf olduğunu, başka âlimlerin de sahîh olduğunu belirtmediği hadislerin, Ebû Dâvûd’a göre hasen olduğu sonucunun çıkarılması gerekmez. Çünkü böyle bir hadis, başka âlimlere göre sahîh olmasa bile Ebû Dâvûd’a göre bazen sahîh olabilir”²⁴ diyerek İbnu’s-Salâh’ı tenkîd eden İbn Rüşeyd’e şu cevabı verir: “Ebû Dâvûd’un haklarında sükût ettiği hadislerin, ona göre sahîh derecesine çıkması caiz olsa bile ihtiyatlı olan, sahîhlik derecesine çıkmamasıdır. Çünkü Ebû Dâvûd’un “haklarında sükût ettiğim hadisler sâlihtir” ifadesindeki *sâlih* kelimesi, “ihticâca/delil getirmeye elverişli” anlamındadır. Eğer

¹⁹ Ahmed Muhammed Şâkir, *el-Bâ’işü’l-ħaşîs*, 34-35.

²⁰ Ahmed Muhammed Şâkir, *el-Bâ’işü’l-ħaşîs*, 34-35.

²¹ Ahmed Muhammed Şâkir, *el-Bâ’işü’l-ħaşîs*, 35.

²² Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş’as b. İshâk el-Ezdi es-Sicistânî, *Sünenü Ebi Dâvûd*, thk. Kemâl Yûsuf el-Hût (Beyrût: Müessesetü’l-kütübî’s-sekafiyye, 1409/1988), “Salât”, 24 (hadis no: 490).

²³ İmâdüddin Ebû’l-Fidâ İsmâil b. Ömer İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-azim* (İstanbul: Çağrı Yay.,1986), 1: 142.

²⁴ İrâkî, *et-Takvîd ve’l-izâh*, 39; Sehâvî, *Fethu’l-muğîs*, 1: 91.

Ebû Dâvûd hasen hadisi, sahîh ile zayıf arasında bir derecede görüyorsa ihtiyatlı ve doğru olan, İbnu's-Salâh'ın söylediğidir, eğer diğer mütekaddim âlimler gibi hadislerin sahîh ve zayıf diye ikiye ayrıldığı görüşünde ise onun haklarında sükût ettiği hadisler sahîhtir, ihtiyatlı olan ise Ebû Dâvûd'un dediği gibi "o sâlihtir" demektir.²⁵

İrâkî ayrıca Ebû Dâvûd'un haklarında sükût ettiği hadislerin *sahîh* ve *esahh/daha sahîh* diye ikiye ayrılacağı görüşünde olan İbn Seyyidinnâs'a da şöyle diyerek cevap verir: "Ebû Dâvûd, "haklarında sükût ettiğim hadisler sâlihtir" diyor, "sâlih" hadisin ise -hasen hadisi, sahîh ile zayıf arasında bir derecede gören kişiye göre- sahîh olması da hasen olması da câizdir. Ebû Dâvûd'un bu üçlü taksimi mi, yoksa zayıf olmayan hadisi sahîh görerek ikili taksimi mi benimsediği bize nakledilmedi. Dolayısıyla onun görüşünün ikincisi olduğunu bilinceye kadar daha doğru olan Ebû Dâvûd'un haklarında sükût ettiği hadislerin sahîh olma derecesine çıkmamasıdır."²⁶

1.4. Dördüncü Görüş

Ebû Dâvûd'un haklarında sükût ettiği hadislerin çoğu sahîh ve hasendir, bir kısmı ise az zayıftır. Bu görüşü ilk defa dile getiren âlim *Bikâ'î* (ö. 885/1480) olmuştur. O, Sünen'den herhangi bir hadisi örnek vermeden sadece Ebû Dâvûd'un Mekke'lilere yazdığı mektubundaki ifadelerini İbnu's-Salâh ve Irakî'den farklı anlayarak Ebû Dâvûd'un haklarında sükût ettiği hadisler içerisinde zayıflığı az hadislerin de bulunduğunu söylemektedir. Şöyleki o, İbnu's-Salâh ve Irakî'nin "Sünen'de Ebû Dâvûd'un haklarında sükût edip de Sahîhayn'da veya onlardan birinde bulunmayan ve sahîh ile haseni birbirinden ayırabilen biri tarafından sahîh olduğu belirtilmemiş hadisler, Ebû Dâvûd'a göre "hasendir" şeklindeki görüşlerinin kabul edilemez olduğunu belirtir. Onların bu görüşlerinin yanlışlığının, Ebû Dâvûd'un "haklarında sükût ettiğim hadisler sâlihtir" ifadesindeki *sâlih* kelimesini, "ihticâca/delil getirmeye elverişli" anlamında ve "onların bazısı bazısından daha sahîhtir", "bu hadisler, her bâbda bildiğim en sahîh hadislerdir" şeklindeki ifadelerinde yer alan "esahh/daha sahîh ve en sahîh" lafzını lügat anlamı olan "daha doğru ve en doğru" anlamında değil, muhaddislerin "adâlet ve zabt sahibi râvilerin muttasıl bir isnâdla rivâyet ettikleri şâz ve muallel olmayan hadis" şeklinde tanımladıkları *sahîh hadis* anlamına yorumlamalarından kaynaklandığını ifade eder.²⁷

²⁵ İrâkî, *et-Takyîd ve'l-îzâh*, 39; Zeynüddîn Ebu'l-Fadl Abdurrahîm b. el-Hüseyn b. Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. İbrâhîm el-İrâkî, *Şerhu't-tabşıra ve't-tezkîra*, thk. Abdullatif el-Hümeym-Mâhîr Yâsîn el-Fahl (Beyrût: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1423/2002), 1: 164; Sehâvî, *Fethu'l-muğîs*, 1: 93-94.

²⁶ İrâkî, *et-Takyîd ve'l-îzâh*, 40; İrâkî, *Şerhu't-tabşıra*, 1: 165-166.

²⁷ Burhânuddîn İbrâhîm b. Ömer el-Bika'î, *en-Nüketü'l-vefiyye bimâ fi şerhi'l-Elfiyye*, thk. Mâhîr Yâsîn el-Fahl (Riyâd: Mektebetü'r-rüşd, 1428/2007), 1: 257.

Bikâ'î'ye göre, Ebû Dâvûd “sâlihtir/elverişilidir” sözüyle, “ihticâca/delil getirmeye ve i'tibâra²⁸ elverişli olma” anlamını, yani Ebû Dâvûd'un haklarında sükût ettiği hadislerin bir kısmının ihticâca bir kısmının ise i'tibâra elverişli olduğunu kasetmiş olabilir. Çünkü Ebû Dâvûd mektubunda; “Sünen'de sahîhi, ona benzeyeni ve ona yakın olanı zikrettim. Kendilerinde vehn-i şedîd/şiddetli zayıflık bulunanları beyan ettim, kendilerinde vehn-i şedîd bulunmayanlar ise sâlihtir. Bazısı bazısından daha sahîhtir” der. Ebû Dâvûd'un bu sözleri Sünen'de beş çeşit hadisin bulunduğunu gösterir.

1. Sahîh olanlar. Ebû Dâvûd'un bu sözüyle sahîh li-zâtihî olan hadisleri kasetmiş olması caizdir.

2. Sahîhe benzeyenler. Ebû Dâvûd bu sözüyle sahîh li-ğayrihî olan hadisleri kasetmiş olabilir.

3. Sahîhe yakın olanlar. Ebû Dâvûd'un bu sözüyle hasen li- zâtihî olan hadisleri kasetmiş olabilir.

4. Kendilerinde şiddetli zayıflık bulunanlar. Ebû Dâvûd bunların çok zayıf olduklarını, bu hadisleri rivâyetinin hemen ardından belirtmiştir.

5. Kendilerinde şiddetli zayıflık bulunmayanlar:

a- Bunlardan desteklenmeyenler sadece i'tibâra uygun olurlar.²⁹

b- Bunlardan desteklenenler ise hasen li-ğayrihî olurlar ki böylece ihticâca uygun olurlar.³⁰

Bikâ'î'ye göre, Ebû Dâvûd'un “sâlihtir” sözüyle “ihticâca elverişilidir” anlamını kasettiği kabul edilse bile onun haklarında sükût ettiği hadislerin hasen olduğuna hükmetmek gerekmez. Şöyleki o, bir konuda başka hadis bulamadığı zaman zayıf hadisle ihticâc edileceği görüşündeydi. Ebû Dâvûd zayıf hadisle amel ettiğini belirttiği için “bazısı bazısından daha sahîhtir” sözüyle de “hepsi sahîh ancak bir kısmı diğer kısmından daha sahîh” anlamını değil, *ihiticâc/delil getirme hususunda bir kısmının bir kısmından daha iyi, daha üstün yani daha kuvvetli olduğu* anlamını kasetmiştir.³¹ Ebû Dâvûd'un “haklarında sükût ettiğim hadisler hasendir” dediği rivâyetin doğru olduğu kabul edildiğinde ise “hasendir” sözü, muhaddislerin *adâlet sahibi olup da zabt sıfatı tam olmayan kimselerin muttasıl bir isnâdla*

²⁸ İhticâca uygun olan hadisler, sahîh ve hasen olan hadislerdir. İ'tibâra uygun olan hadisler ise az zayıf olan hadislerdir ki bu hadislerin mutâbi ve şâhidinin bulunup bulunmadığını araştırmaya i'tibâr denir. Böyle hadislerin mutâbi veya şâhidi bulunduğu zaman onlarla desteklenerek hasen li-ğayrihî derecesine yükselirler ve ihticâca da uygun olurlar. Mutâbi veya şâhidi bulunmayan az zayıf hadisler ise, az zayıf olmaya devam ederler. İbn Hacer'e göre böyle az zayıf hadislerle, âmm bir aslın kapsamına girmesi ve amel edilirken sübûtuna itikad etmemek şartıyla amel edilirler. Bk. Şemsüddîn Muhammed b. Abdirrahmân b. Muhammed es-Sehâvî, *el-Kavlü'l-bedi' fî's-şalât 'ale'l-habibi's-şefi'* (Beyrût: Dâru'l-kitâbi'l-arabi, 1405/1985), 255.

²⁹ Bikâ'î bu sözüyle, Sünen'in bizzat kendisinde veya diğer hadis kitaplarında mutâbi ve şâhidi bulunamayan az zayıf hadislerin, mutâbi ve şâhidlerinin aranmasına devam edileceğini kasetmiştir.

³⁰ Bikâ'î, *en-Nüketü'l-vefiyye*, 1: 257-258.

³¹ Bikâ'î, *en-Nüketü'l-vefiyye*, 1: 258.

rivâyet ettikleri şâz ve muallel olmayan hadis/senedinde yalan söylemekle ithâm edilmiş hiç kimse bulunmamakla beraber şâzz da olmayan ve benzeri başka senedlerle de rivâyet edilen hadis şeklinde tanımladıkları hasen hadis anlamında değil, “kendisiyle ihticâc /delil getirilmesi güzel olur” anlamındadır. Şöyleki onun sükût ettikleri, bazen bir bâbda kendisinden başkasının bulunmadığı zayıf hadis olur ki ona göre böyle bir zayıfla ihticâc etmek güzel olur.³²

Sehâvî de (ö. 902/1496) Bikâ'î gibi düşünmektedir. Şöyleki Sehâvî, Ebû Dâvûd'un haklarında sükût ettiği hadislerden Sahîhayn'dan birinde tahrîc edilmeyen ve diğer mütekaddim âlimlerin de sahîh olduğuna hükmetmedikleri hadislerin hepsinin Ebû Dâvûd'a göre hasen olduğunu söyleyen İbnu's-Salâh'a, “Ebû Dâvûd'un zayıf olduğuna, başka âlimlerin de sahîh olduğuna dair açıklama yapmadığı hadislerin, Ebû Dâvûd'a göre hasen olduğu sonucunun çıkarılması gerekmez. Çünkü böyle bir hadis, başka âlimlere göre sahîh olmasa bile Ebû Dâvûd'a göre bazen sahîh olabilir³³ diyerek itiraz eden İbn Rüşeyd'e verdiği cevabında³⁴ Bikâ'î gibi düşündüğünü açıkça ortaya koymuştur. Sehâvî şöyle der: “Ebû Dâvûd'un “haklarında bir şey söylemediğim hadisler sâlihtir ve onların bazıları, bazısından daha sahîhtir” ifadesinde yer alan ef'alü kalıbındaki *esahh/daha sahîh* kelimesi çok kere müşâreket/ortaklık bildirdiği için meskûtun aleyh/hakkında sükût edilenin sahîh veya daha sahîh olmasını gerektirmesi İbn Rüşeyd'in görüşünü desteklese bile, vâkıa bunun zıddıdır. Çünkü Ebû Dâvûd'un haklarında sükût ettiği hadisler içerisinde araştırma sonucu zayıfların bulunduğu tesbit edilmiştir. Ayrıca Ebû Dâvûd çok zayıf olanları belirttiğini söylemiştir ki bu sözden, onun çok zayıf olmayanları açıklamadığı anlaşılır. Dolayısıyla Ebû Dâvûd *esahh* kelimesini lügat anlamı olan “daha doğru-iyi” manasında kullanmıştır.³⁵

Sehâvî'ye göre, Ebû Dâvûd'un “haklarında sükût ettiğim hadisler sâlihtir” sözündeki “sâlih” kelimesi ise *sâlihun li'l-ihcâc ve sâlihun li'l-istişhâd* anlamını kapsayacak niteliktedir. Ebû Dâvûd bu kelimeyi, haklarında sükût ettiği hadislerden sahîh ve hasen olanlar için “sâlihun li'l-ihcâc” anlamında, sahîh ve hasen olmayan yani zayıf olanlar için de “sâlihun li'l-istişhâd” anlamında kullanmış, çok zayıf olan hadisleri ise belirtmiştir. Ebû Dâvûd sâlih kelimesini sadece “sâlihun li'l-ihcâc” anlamında da kullanmış olabilir. Sünen'de (az) zayıf hadislerin bulunması bu ihtimale zıt düşmez. Çünkü Ebû Dâvûd'dan bir konuda zayıf hadisten

³² Bikâ'î, *en-Nüketü'l-vefiyye*, 1: 259-260.

³³ Irâkî, *et-Takyîd ve'l-îzâh*, 39; Sehâvî, *Fethu'l-muğîs*, 1: 91.

³⁴ İbn Rüşeyd yukarıda zikrettiğimiz ifadeleriyle, Ebû Dâvûd'un haklarında sükût ettiği hadislerden Sahîhayn'dan birinde tahrîc edilmeyen ve mütekaddimün dönemi âlimlerinden birinin tashîh etmediği hadislerin hepsinin Ebû Dâvûd'a göre hasen olduğunun söylenemeyeceğini, aksine bir kısmının Ebû Dâvûd'a göre sahîh olabileceğini belirttiği halde Sehâvî, onun bu ifadeleriyle, bu hadislerin hepsinin Ebû Dâvûd'a göre sahîh olabileceğini belirttiğini zannederek cevap vermiştir.

³⁵ Sehâvî, *Fethu'l-muğîs*, 1: 91-92.

başkasını bulamadığında, onu, re'yü'r-ricâl/müctehidlerin görüşlerinden daha kuvvetli gördüğü için tahrîc ettiği nakledilmiştir.³⁶

Sehâvî yukarıdaki görüşlerine uygun olarak Ebû Dâvûd'un haklarında sükût ettiği hadisleri beş gruba ayırır. Bunlar;

1. Sahîhayn'da tahrîc edilenler,
2. Sahîh olma şartlarını taşıyanlar,
3. Hasen li-zâtihî olanlar (Sünen'de bu çeşit birçok hadis vardır),
4. Desteklenerek hasen li-ğayrihî olanlar (Sünen'de bu çeşit birçok hadis vardır),

5. Terkedilmelerinde ittifak edilmeyen râvîlerin rivâyetleri.³⁷ Sehâvî'ye göre bu rivâyetler, mutavassit münekkîd İbn Mehdî gibilerinin sika olduğunu, müteşeddîd münekkîd Yahyâ el-Kattân gibilerinin zayıf olduğunu söylediği râvîlerin rivâyetidir ki Ebû Dâvûd Yahyâ gibilerinin teşeddüdünü bildiği ve böylece bu râvîleri terklerinde icmâ edilmiş râvî saymadığı için onlardan hadis tahrîc eder.³⁸ Sehâvî'ye göre, Ebû Dâvûd sûu'l-hıfz, mechûlu'l-ayn veya mechûlu'l-hâl olmak vb. yönlerden cerh edilen râvîlerden de bâblarda başka râvîler tarafından rivâyet edilmiş sahîh-hasen bir hadis bulamadığı zaman hadis tahrîc etmiştir, çünkü Ebû Dâvûd'a göre zayıf hadis re'yü'r-ricâl'den daha kuvvetlidir.³⁹

Sehâvî'nin bu ifadelerinden anlaşılmaktadır ki ona göre, Sünen'de terkedilmelerinde ittifak edilmemiş zayıflığı az râvîlerden rivâyet edilen mutâbi ve şâhidi olmayan az zayıf hadisler bulunmaktadır ki Ebû Dâvûd, bu tür hadislerle amel etmeyi, âlimlerin kendi görüşleriyle amel etmelerinden daha iyi görmüştür. Ancak Sehâvî de Ebû Dâvûd'un haklarında sükût ettiği hadislerden az zayıf olanlar değil, çok zayıf olanlar hakkında Ebû Dâvûd'un gerçekten sükût edip etmediğini tesbit etmek için Suâlâtu'l-Âcurri'ye ve Sünen'in bütün rivâyetlerine bakılmasının gerekli olduğunu belirtir.⁴⁰

İbn Kayyimi'l-Cevziyye'ye (ö. 751/1350) göre de Ebû Dâvûd'un haklarında sükût ettiği hadislerin hepsi sahîh ve hasen değildir, aksine onlar içerisinde (az) zayıf hadisler de vardır. Mesela Ebû Dâvûd Sünen'de önce İbn Cüreyc tarîki ile Rükâne'nin hanımını üç talakla boşadığını haber veren hadisi tahrîc etmiş⁴¹ ve zayıf olduğuna dair bir açıklamada bulunmamıştır. Daha sonra ise Nâfi b. Uceyr tarîki ile Rükâne'nin hanımını bir talakla boşadığını haber veren hadisi tahrîc etmiş ve yine zayıf olduğuna dair bir açıklamada bulunmadan bu rivâyetin İbn Cüreyc rivâyetinden daha sahîh olduğunu "ve hâzâ esahhu min hadisi İbn

³⁶ Sehâvî, *Fethu'l-muğîs*, 1: 92.

³⁷ Sehâvî, *Fethu'l-muğîs*, 1: 92.

³⁸ Sehâvî, *Fethu'l-muğîs*, 1: 97.

³⁹ Sehâvî, *Fethu'l-muğîs*, 1: 94-95.

⁴⁰ Sehâvî, *Fethu'l-muğîs*, 1: 90.

⁴¹ Ebû Dâvûd, "Talâk", 10 (hadis no: 2200).

Cüreyc' diyerek⁴² belirtmiştir. Münzirî'ye göre, Ebû Dâvûd Nâfi b. Uceyr hadisi zayıf olduğu halde ona sahîh demekle hata etmiştir. İbn Kayyim bu değerlendirmeyi yapan Münzirî'ye; "Bu söz, Ebû Dâvûd'a göre Nâfi b. Uceyr hadisinin sahîh olduğuna delalet etmez. İbn Cüreyc hadisi de zayıftır, bu hadis de zayıftır, ancak ona göre Nâfi b. Uceyr hadisi, iki zayıfın en iyisidir, mütekaddim hadisçiler çoğunlukla bu ifadeyi iki zayıf hadisin tercih edileni hakkında kullanırlar"⁴³ diyerek cevap vermek suretiyle Ebû Dâvûd'un açıkça çok zayıf olduğunu belirtmediği bu hadislerin az zayıf olduğuna işaret etmiştir.

Çağdaş hadisçilerden Nûruddîn İtr da Sünen'i incelemesi sonucu Münzirî gibi Ebû Dâvûd'un haklarında sükût ettiği hadisler içerisinde sahîh ve hasen hadisler yanında çok zayıf değil, i'tibâra elverişli az zayıf hadislerin de bulunduğu görüşündedir. Nitekim o şöyle der: "Sünen'i incelediğimiz zaman Ebû Dâvûd'un sükût ettiği hadislerin çeşit çeşit olduğunu bulduk. Onlardan bazıları Sahîhayn'da tahrîc edilmiş sahîh hadislerdir, bazıları Sahîhayn'da tahrîc edilmeyen sahîh hadislerdir, bazıları hasendir, bazıları ise i'tibâra elverişli olan zayıf hadislerdir ki bunlar çok zayıf değillerdir. Buradan ortaya çıkıyor ki Ebû Dâvûd 'sâlih' ifadeyle 'ihticâca ve i'tibâra elverişli' anlamını kasetmiştir ki bu anlam; sahîh, hasen ve i'tibâra elverişli, takviye edilebilen az zayıf hadisleri kapsar. Ebû Dâvûd, Nesâî ve Ahmed b. Hanbel gibi birçok âlime göre bu çeşit zayıf hadislerle amel edilir ve onlar re'yü'ricâl'den daha kuvvetlidir."⁴⁴

1.5. Beşinci Görüş

Ebû Dâvûd'un haklarında sükût ettiği hadislerden Sahîhayn'da veya onlardan birinde bulunmayan ve güvenilir bir âlimin sahîh veya hasen olduğunu belirtmediği hadisler en azından *hasendir*, güvenilir bir âlimin zayıf olduğunu belirttiği hadisler ise *zayıftır*. Bu görüşü ilk defa *Nevevî* (ö. 676/1277) dile getirmiştir. Şöyleki o, et-Takrîb adlı eserinde; "Sünen'de mutlak olarak bulduğumuz⁴⁵ ve kendisine itimad edilen birinin de sahîh veya zayıf olduğunu söylemediği hadisler, Ebû Dâvûda göre hasendir"⁴⁶ demektedir. Nevevî bu görüşünü el-Îcâz adlı eserinde daha geniş bir şekilde şöyle ifade eder:

Ebû Dâvûd'un Sünen'inde bulunup da zayıf olduğunu belirtmediği hadislerden Sahîhayn'da veya onlardan birinde bulunmayan ve güvenilir bir âlimin de sahîh veya hasen olduğunu belirtmediği hadisler, Ebû Dâvûd'a göre hasen veya sahîhtir, ancak biz kesin ölçü olan hasen hükmü veririz. Eğer güvenilir bir âlim, böyle bir hadisin zayıf olduğunu belirtirse veya hadis ilmini bilen biri senedinde hadisin zayıf olmasını gerektiren bir il-

⁴² Ebû Dâvûd, "Talâk", 14 (hadis no: 2206, 2208).

⁴³ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekr Eyyûb İbn Kayyimi'l-Cevziyye, *Tehzîbü's-sünen*, thk. İsmâil b. Ğazî Merhabâ (Riyâd: Mektebetü'l-meârif, 1428/2007), 3: 935.

⁴⁴ Nûruddîn İtr, *Menhecü'n-naqd fi 'ulûmi'l-hadîş* (Beyrût: Dâru'l-fikri'l-muâsir, 1997), 277.

⁴⁵ Nevevî bu sözülle, Ebû Dâvûd'un zayıf olduğunu belirtmeyip haklarında sükût ettiği hadisleri kasetmektedir.

⁴⁶ Muhyiddîn Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *et-Takrîb ve't-teysîr li ma'rifeti süneni'l-beşîri'n-nezîr*, thk. Muhammed Osmân el-Hîşt (Beyrût: Dâru'l-kitâbi'l-arabî, 1405/1985), 30; Suyûtî, *Tedribü'r-râvî*, 1: 134.

leti ve o zayıflığı giderecek bir şeyin de bulunmadığını görürse, biz onun zayıflığına hükmederiz,⁴⁷ Ebû Dâvûd'un sükûtuna iltifat edilmez.⁴⁸

Kanaatimizce Nevevî, Ebû Dâvûd'un haklarında sükût ettiği hadisler içerisinde zayıf hadislerin bulunduğu görüşünü, Sünen hadislerini inceleyerek ve Münziri'nin tesbitlerinden de etkilenerek ifade etmiştir. Nitekim o şöyle der:

Ebû Dâvûd'un Sünen'inde zayıflığı açık olan hadisler vardır ki onların zayıf olduklarında ittifak edilmesine rağmen Ebû Dâvûd, onların zayıf olduklarını belirtmemiştir. Bu sebeple Ebû Dâvûd'un 'haklarında sükût ettiğim hadisler sâlihtir' sözünü tevîl etmek gerekir.⁴⁹

Nevevî, Münziri'nin yolundan gitmiş, İbnu's-Salâh'a ise muhalefet etmiştir. Şöyle ki İbnu's-Salâh Ebû Dâvûd'un haklarında sükût ettiği hadislerden Sahîhayn'da bulunmayan ve mütekaddim âlimlerden birinin sahîh olduğunu belirtmedikleri hadislerin Ebû Dâvûd'a göre hasen olduğunu söylediği halde⁵⁰ Nevevî, Ebû Dâvûd'un tad'if etmediği/haklarında sükût ettiği hadislerden Sahîhayn'da bulunmayan ve ister mütekaddimünden isterse müteahhiründen olsun güvenilir bir âlimin sahîh veya hasen olduğunu belirtmediği hadislerin, Ebû Dâvûd'a göre en azından hasen olacağını, tad'if ettikleri hadislerin ise zayıf olacağını ve bu çeşit hadislerin Sünen'de bulunduğunu da söylemiştir. Ancak Nevevî, Sünen'de var olduğunu söylediği bu zayıf hadislerin, az mı çok mu zayıf oldukları, her ikisini de kapsayıp kapsamadığı hususunda hiçbir açıklama yapmamıştır.

Suyûtî'nin de (ö. 911/1505) Nevevî ile aynı görüşü paylaştığı görülmektedir. Nitekim o, Ebû Dâvûd'un "haklarında sükût ettiğim hadisler sâlihtir" ifadesindeki "sâlih" kelimesiyle "ihticâca/delil getirmeye elverişli olma" yanında "i'tibâra elverişli olma" anlamını da kasetmiş olduğunu ve buna uygun olarak sükût edilen hadisler içerisinde sahîh, hasen ve i'tibâra elverişli zayıf hadislerin bulunduğunu belirtir.⁵¹

1.6. Altıncı Görüş

Ebû Dâvûd'un haklarında sükût ettiği hadislerin çoğu sahîh ve hasendir, bir kısmı ise mutâbi ve şâhidi olmayan az zayıftır, bir kısmı ise çok zayıftır. Bu görüşü ilk defa ifade eden *Münziri* (ö. 656/1258) olmuştur. O bu görüşünü *et-Terğîb ve't-Terhîb* adlı eserinin önsözünde Ebû Dâvûd'un Sünen'inden naklettiği hadisler hakkında; "Ebû Dâvûd'un (aslında zayıf olan hadislerin) zayıf olduklarını söylememede gösterdiği gevşekliklerden imlâ esnasında aklıma gelenlerin çoğuna dikkat çekiyorum... Ebû Dâvûd'a nisbet edip de haklarında sükût ettiğim hadisler,

⁴⁷ Nevevî, *el-İcâz*, 50-54.

⁴⁸ Bu ifade Nevevî'nin *el-İcâz*'ında bulunmamakla beraber İbn Hacer ve Sehâvî bu ifadeyi Nevevî'ye nisbet etmişlerdir. (Bk. İbn Hacer, *en-Nüket*, 1: 444; Sehâvî, *Fethu'l-muğîs*, 1: 92.)

⁴⁹ İbn Hacer, *en-Nüket*, 1: 444.

⁵⁰ İbnu's-Salâh bu çeşit hadisler hakkında önce onların Ebû Dâvûd'a göre hasen olduğunu, sonra onların içerisinde bazen başkalarına göre hasen olmayanların ve tanımadığı hasen hadis kapsamına girmeyenlerin bulunabileceğini (Bk. İbnu's-Salâh, *Ulûmu'l-ḥadîs*, 36.) söylemesiyle başka mütekaddim âlimlerin onlar hakkındaki tad'if hükmünü değil, Ebû Dâvûd'a göre hasen olmaları hükmünü kabul ettiğine işaret etmiştir.

⁵¹ *Suyûtî*, *Tedribu'r-râvî*, 1: 135.

onun söylediği -sahîh, sahihe benzeyen veya sahihe yakın- gibidirler ki onlar hasen derecesinden aşağı da inmezler, onlar bazen Şeyhayn'ın veya onlardan birinin şartı üzere olurlar"⁵² diyerek ortaya koymuştur. *Muhtasarı Süneni Ebî Dâvûd* adlı eserinde ise Ebû Dâvûd'un haklarında sükût ettiği hadislerin çoğunun sahîh ve hasen olduklarını kendine has bir yöntemle, bir kısmının ise az⁵³ ve çok zayıf olduğunu⁵⁴ bizzat uygulamalı olarak göstermiştir.

Münzirî ile aynı görüşte olan bir âlim de *Zehebî*'dir (ö. 748/1374). Şöyleki o, Ebû Dâvûd'un "Sünen'de sahîhi ve ona yakın olanları zikrettim, kendisinde şiddetli zayıflık bulunan hadisleri belirttim" sözünü naklettikten sonra, Ebû Dâvûd'un bu dediğini gücü nisbetinde yerine getirdiğini, zayıflığı giderilemeyecek derecede olan çok zayıf hadisleri beyan ettiğini, az zayıf olup zayıflığı giderilebilecek hadislere ise göz yumup zayıflıklarını belirtmediğini, bu sebeple Ebû Dâvûd'un sükût ettiği her hadise hasen hükmünün verilmesinin gerekmeyeceğini belirtir.⁵⁵

Ayrıca Zehebî, aşağıdaki Sünen hadislerini taksiminden anlaşılacağı üzere Sünen'i tetkiki sonucu elde ettiği bulgulara ve te'lif ettiği cerh-ta'dîl kitaplarının da işaret ettiği gibi geniş râvî bilgisine dayanarak Sünen'de bulunan hadis çeşitlerini sıralarken, Ebû Dâvûd'un haklarında sükût ettiği hadisler içerisinde mutâbi ve şâhidi bulunmayan az zayıf hadislerin ve râvîleri sebebiyle çok zayıf olan bazı hadislerin de bulunduğunu belirtir. Ona göre Sünen'de altı çeşit hadis bulunmaktadır:

1. Şeyhayn'ın/Buhârî ve Müslim'in muttefakun aleyh olarak tahrîc ettiği hadisler. Bu hadisler Sünen'in yarısını oluşturur. (Sahîh)⁵⁶

2. Şeyhayn'dan sadece birinin tahrîc ettiği hadisler. (Sahîh)

⁵² Zekiyyüddin Abdülazîm b. Abdilkavî el-Münzirî, *et-Terğîb ve't-terhib mine'l-hadîşîş-şerîf*, thk. Mustafâ Muhammed Ammâra (Beyrût: Dâru ihyâi't-türâsî'l-arabî, 1388/1968), 1: 38. Münzirî bu ifadeleriyle kendine göre aslında zayıf oldukları halde Ebû Dâvûd'un gevşekliği, dikkatsizliği sebebiyle zayıf olduklarını belirtmediği hadislerden çoğunun zayıf olduğuna Terğîb'inde işaret ettiğini belirtir.

⁵³ Örnek için bk. Zekiyyüddin Abdülazîm b. Abdilkavî el-Münzirî, *Muhtasarı Süneni Ebî Dâvûd (Hattâbî'nin Me'âlimü's-Sünen'i ve İbn Kayyimî'l-Cevziyye'nin Tehzîbü's-Sünen'i ile birlikte)*, thk. Muhammed Hâmid el-Fîkî (Kahire: Mektebetü's-sünneti'l-Muhammediyye, t.y.), 2: 90, 286, 377.

⁵⁴ Örnek için bk. Münzirî, *Muhtasarı Süneni Ebî Dâvûd*, 4: 374.

⁵⁵ Şemsüddin Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osmân et-Türkmânî ez-Zehabî, *Siyeru a'lâmî'n-nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnaûd v.dğr. (Beyrût: Müessesetü'r-risâle, 1413/1993), 13: 213-214.

⁵⁶ Zehebî 'Sünen hadislerinin yarısını Şeyhayn'ın muttefakun aleyh olarak tahrîc ettikleri oluşturmaktadır' demeyip, 'Şeyhayn'ın muttefakun aleyh olarak veya onlardan sadece birinin tahrîc ettikleri kitabın yarısına yakındır' deseydi daha doğru olurdu. Çünkü Nürîstânî'nin tesbitlerine göre Ebû Dâvûd'un beşyüzbin hadis-ten seçerek Sünen'inde tahrîc ettiği 4800/Lü'lü rivâyetine göre 5274 hadis-ten; Şeyhayn'ın ittifakla tahrîc ettikleri 909, sadece Buhârî'nin tahrîc ettiği 385, sadece Müslim'in tahrîc ettiği 670 tane- dir ki, bunların toplamı 1964 hadistir. (Bk. Muhammed Muhammedî b. Muhammed Cemîl en-Nürîstânî, *el-Medhal ilâ süneni'l-imâm Ebî Dâvûd* (Kuveyt: Mektebu'ş-şu'ûnî'l-fenniyye, 1429/2008), 123). Elbanî ise Ebû Dâvûd'un sükût ettiği hadislerden; Sahihayn'da muttefakun aleyh tahrîc edilenlerin 850, sadece Buhârî'de tahrîc edilenlerin 200, sadece Müslim'de tahrîc edilenlerin 600, Sahihayn'da muttefakun aleyh olarak veya onlardan sadece birinde tahrîc edilmediği halde sahîh olanların 1400 ve zayıf olanların ise 480 tane olduğunu, Sünen'de toplam olarak 3050 sahîh hadisin bulunduğunu belirtir. (Bk. Muhyiddin Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *el-Îcâz fî şerhi Süneni Ebî Dâvûd es-sicistânî*, thk. Ebû Ubeyde Meşhûr b. Âl Hasen (Ammân: ed-Dâru'l-eseriyye, 2007), Muhakkıkın notu, 52-54).

3. Şeyhayn'ın tahrîc etmediği fakat illet ve şüzûzdan sâlim ve isnâdı ceyyid olan hadisler. (Sahîh ve Hasen li-zâtihî)

4. İsnadı sâlih olup da âlimlerin iki veya daha fazla leyyin vecihten gelmesi sebebiyle kabul ettikleri hadisler ki her bir isnâd diğerini destekler. (Hasen li-ğayrihî)

5. Râvisinin hıfzının noksanlığı vb. sebeplerle isnâdı zayıf olan hadisler. Ebû Dâvûd bunları tahrîc eder ve çoğu kez onlar hakkında sükût eder.⁵⁷ (Az Zayıf)

6. Râvisi yönünden zayıflığı açık olan hadisler. Ebû Dâvûd bunlar hakkında sükût etmez, aksine çoğunlukla onların zayıf olduğunu belirtir, bazen de (açıkça zayıf olan hadisin) zayıflığının ve münker oluşunun şöhreti/her muhaddis tarafından bilinmesinden dolayı sükût eder.⁵⁸ (Çok zayıf)

Buna göre diyebiliriz ki Ebû Dâvûd “kendilerinde şiddetli zayıflık bulunan hadisleri beyan ettim” demiş olsa da, onun haklarında sükût ettiği hadisler içerisinde çok zayıf hadislerin bulunduğunu ilk defa açıkça dile getiren Zehebî olmuştur.

Bu görüşte olan âlimlerden birisi de *İbn Hacer*'dir (ö. 852/1448). O, Ebû Dâvûd'un mektubundaki ifadelerini irdeleyerek bu görüşünü dile getirir. Şöyleki İbn Hacer, Ebû Dâvûd'un mektubundaki “kendilerinde şiddetli zayıflık bulunan hadisleri beyan ettim” ifadesinden, onun kendisinde şiddetli zayıflık bulunmayan yani *az zayıf olan* hadisleri belirtmeyeceğine işaret ettiğinin anlaşıldığını ve dolayısıyla onun haklarında sükût ettiği hadislerin tamamının hadis ilminde tanımlanan *hasen hadis* cinsinden olmadığını söyleyerek İbnu's-Salâh'a itirazda bulunmuştur.⁵⁹

İbn Hacer ayrıca Sünen hadislerini incelemesi sonucu elde ettiği bulgulara da dayanarak, Ebû Dâvûd'un haklarında sükût ettiği hadisleri sıhhat yönünden yaptığı taksiminde, onlar içerisinde zayıf hadislerin bulunduğunu belirtir. Ona göre, Ebû Dâvûd'un haklarında sükût ettiği hadisler sıhhat yönünden şu kısımlara ayrılır:

1. Sahîhayn'da bulunanlar. (Sahîh)
2. Sahîhayn'da bulunmadığı halde sahîh olma şartını taşıyanlar. (Sahîh)
3. Hasen li-zâtihî olanlar. Sünen'de bu cinsten birçok hadis vardır.
4. Takviye ile hasen li-ğayrihî olanlar. Sünen'de bu cinsten de birçok hadis vardır.
5. Zayıf olanlar. Bunlar çoğunlukla terkedilmelerinde icmâ edilmemiş râvîlerin rivâyetleridir. Bu kısımların hepsi Ebû Dâvûd'a göre ihticâca elverişlidir.⁶⁰ Şöyleki

⁵⁷ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 13: 214.

⁵⁸ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 13: 215.

⁵⁹ İbn Hacer, *en-Nüket*, 1: 435.

⁶⁰ İbn Hacer, *en-Nüket*, 1: 435.

Ebû Dâvûd, “haklarında sükût ettiğim hadisler, sâlihtir/elverişlidir” sözündeki “sâlihtir” ifadesiyle, sadece “hüccet/delil olmaya elverişlidir” anlamını kasdetmiş olabilir⁶¹ ki İbn Mende (ö. 395/1004) Ebû Dâvûd’dan bir konuda zayıf hadisten başkasını bulamadığı zaman zayıf hadisi tahrîc ettiğini ve onu re’yü’r-ricâl’den daha kuvvetli gördüğünü söylediğini nakletmiştir.⁶² Ebû Dâvûd, “sâlihtir” kelimesiyle “hüccet/delil olma, istihâd ve mutâbaatı kapsayan” genel bir anlamı kasdetmiş de olabilir ki bu durumda onun her zayıfla ihticâc ettiğini söylemek gerekmez.⁶³

İbn Hacer, Ebû Dâvûd’un haklarında sükût ettiği hadisler içerisinde bulunduğunu söylediği bu beşinci grup zayıf hadislerin, az mı yoksa çok mu zayıf olduklarını da belirtmiştir. Ona göre;

a- Zayıfların bir kısmı az zayıftır: İbn Hacer bu görüşüne Sünen’i incelemesi sonucu tesbit ettiği zayıf râvî ve hadislerden bazı örnekler sunmakla delil getirmiştir. Mesela ona göre, Ebû Dâvûd İbn Lehî’a, Sâlih b. Nebhân, Abdullah b. Muhammed b. Ukayl, Seleme b. el-Fadl, Delhem b. Sâlih gibi (az) zayıf râvîlerden⁶⁴ ihticâc makamında hadisler tahrîc edip haklarında sükût etmiştir. Bu sebeple Ebû Dâvûd’un sükût ettiği her hadisle ihticâc eden kişi, zayıf bir yolu takip etmiş olur.⁶⁵ Ayrıca Sünen’de birçok munkatı isnâdli, isnâdlarında müphem râvîlerin bulunduğu⁶⁶ ve müdellislerin “an’ane yolu ile rivâyet ettikleri (az zayıf) hadisler de bulunmaktadır.⁶⁷ Mesela Ebû Dâvûd, Mûsâ b. İsmâil - Hammâd - Ebu’t-Teyyâh - Şeyh/bir hoca tarikiyle “Abdullah b. Abbâs Basra’ya geldiğinde Basra’lılar Ebû Mûsâ’dan nakiller yapıyorlardı. Bunun üzerine Abdullah bir mektup yazarak Ebû Mûsâ’dan bazı şeyler sordu. Ebû Mûsâ, kendisine şu cevabı verdi: “Ben bir gün Rasûlullah (s.a.v.) ile birlikte idim. Küçük abdest bozmak istedi, bir duvarın dibinde toprağı yumuşak bir yere gelip idrarını yaptı sonra da; “Sizden biriniz küçük abdestini bozmak istediği zaman idrarı (nın üzerine sıçramaması) için yumuşak bir yer arasın buyurdu”⁶⁸ hadisini tahrîc etmiştir. Gerçekte bu hadis, isnâdında mübhem bir râvî bulunduğu için az zayıf bir hadistir.⁶⁹

İbn Hacer’e göre, Ebû Dâvûd’un haklarında sükût ettiği, fakat râvîsinin az zayıf olması veya başka kusurlar sebebiyle az zayıf olan Sünen hadisleri hakkında bir münekkidin takip etmesi gereken yol; Ebû Dâvûd’u sükûtunda taklid etmek ve

⁶¹ İbn Hacer, *en-Nüket*, 1: 444.

⁶² İbn Hacer, *en-Nüket*, 1: 436; Sehâvî, *Fethu’l-muğîs*, 1: 94-95

⁶³ İbn Hacer, *en-Nüket*, 1: 444.

⁶⁴ Mesela Sâlih b. Nebhân hakkında leysa bi kaviyy, sâlihu’l-hadis, sadûk, ihtaleta bi âhirih’ (bk. Zehebî, *el-Kâşif*, 1: 499; İbn Hacer, *Takrîbu’t-tehzîb*, 1: 363), Delhem b. Sâlih hakkında ise ‘fihî daf, leysa bihi be’s, daif şeklinde cerh ifadeleri kullanılmıştır (bk. Zehebî, *el-Kâşif*, 1: 384; İbn Hacer, *Takrîbu’t-tehzîb*, 1: 236) ki, böylele râvîlerin rivâyetleri itibâra elverişlidir, böyle râvîlerin rivâyetlerinin itibâr sonucu bir mutâbî veya şahîdi bulunduğu zaman hasen li-ğayrihi seviyesine çıkarlar, bulunamadığı zaman ise az zayıf olarak kalırlar.

⁶⁵ İbn Hacer, *en-Nüket*, 1: 438.

⁶⁶ İbn Hacer’in örnek olarak zikrettiği hadis için bk. İbn Hacer, *en-Nüket*, 1: 443.

⁶⁷ İbn Hacer, *en-Nüket*, 1: 440.

⁶⁸ Ebû Dâvûd, “Tahâret”, 2 (hadis no: 3).

⁶⁹ İbn Hacer, *en-Nüket*, 1: 443.

onları ahkâm kaynağı delil olarak getirmekte ona tabi olmak değil, aksine onları destekleyen mutâbilerinin olup olmadığını araştırmak, mutâbileri bulunanlara *hasen li-ğayrihi* hükmünü verip onları delil getirmek, mutâbileri bulunamayanlara ise *az zayıf* hükmünü vererek onları delil getirmemektir.⁷⁰

Mesela Ebû Dâvûd, Mûsâ b. İsmâil - Hammâd b. Seleme - Muhammed b. İshâk - el-‘Alâ b. Abdirrahmân - Ebû Mâcide - Ömer b. el-Hattâb tarikiyle Rasûlullah’tan; “Ben teyzeme, kendisi için bereket olacağım umarak bir köle hediye ettim ve ona; köleyi kan alıcıya, kuyumcuya ve kasaba verme dedim” şeklindeki sahîh hadisi tahrîc etmiştir.⁷¹ Ebû Dâvûd bu hadisi, Yûsuf b. Mûsâ - Seleme b. el-Fadl - Muhammed b. İshâk - el-‘Alâ b. Abdirrahmân - İbn Mâcide - Ömer b. el-Hattâb tarikiyle de merfû olarak tahrîc etmiştir.⁷² Ebû Dâvûd’un ikinci isnâdla tahrîc ettiği hadis, isnâdında *az zayıf* râvî olan Seleme’nin⁷³ bulunması sebebiyle aslında *az zayıf* olmasına rağmen, ilk hadisteki Hammâd’ın Seleme’ye mutâbaatı sebebiyle *hasen li-ğayrihi* seviyesine yükselmiştir. Dolayısıyla bu hadisle ihticâc edilebilir.

Ebû Dâvûd’un “Rum(lar gibi ehl-i kitâb) milletlerle savaşmak (ehl-i kitâb olmayan) diğer milletlerle savaşmaktan daha faziletlidir” bâbında Abdurrahman b. Sellâm - Haccâc b. Muhammed - Ferec b. Fedâle - Abdulhabîr b. (Kays b.) Sâbit b. Kays b. Şemmâs - Kays b. Sâbit b. Şemmâs - Sâbit b. Kays b. Şemmâs tarikiyle tahrîc ettiği “Ümmü Hallâd diye anılan bir kadın (yüzü) peçeli olarak Hz. Peygamber (s.a.v.)’e gelip şehid düşen oğlu(nun Allah yanındaki durumu)nu sordu. Hz. Peygamber’in (orada bulunan) sahâbilerinden birisi (o kadına); ‘Oğlunu sormaya yüzün kapalı olarak mı geldin?’ dedi. O da; ‘Oğlumu kaybettiysem de utanma duygumu hiçbir zaman kaybetmeyeceğim’ diye karşılık verdi. Bunun üzerine Rasûlullah; ‘Senin oğlun için iki şehid sevabı vardır’ buyurdu. Kadın; ‘Ey Allah’ın Elçisi! Bunun sebebi nedir?’ diye sordu. Bunun üzerine Hz. Peygamber ‘Çünkü onu ehl-i kitâb öldürdü’ cevabını verdi”⁷⁴ şeklindeki hadis ise, isnâdında Ferec⁷⁵ bulunduğu için i’tibâra elverişli *az zayıf* bir hadistir. Ebû Dâvûd bu bâbda sadece bu hadisi tahrîc etmiştir ve bu hadisin bir şâhidi ve mutâbisi de bulunmamaktadır, dolayısıyla bu hadis *hasen li-ğayrihi* seviyesine çıkamayıp *az zayıf* olarak kalır.

⁷⁰ İbn Hacer, *en-Nüket*, 1: 439.

⁷¹ Bk. Ebû Dâvûd, “Büyü”, 41 (hadis no: 3430).

⁷² Bk. Ebû Dâvûd, “Büyü”, 41 (hadis no: 3431).

⁷³ Seleme b. Fadl el-Ebreş hakkında kullanılan cerh-tadil ifadeleri onun *az zayıf* bir râvî olduğunu ve rivâyetlerinin itibâra elverişli olduğunu göstermektedir. Onun hakkındaki cerh-tadil ifadeleri şöyledir: “Sika, indehü menâkir, mahalluhu’s-sıdk, daif, yüktebü hadisuh ve lâ yuhteccü bih, leyse bihi be’s, sadûk kesirul-hata”. (Bk. Zehebî, *el-Kâşif*, 1: 454; Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osmân et-Türkmânî ez-Zehebî, *Mizânu’l-i’tidâl fi nakdi’r-ricâl*, thk. Ali Muhammed el-Bicâvî (Beyrût: Dâru’l-marife, 1963), 2: 192; İbn Hacer, *Takribu’t-tehziib*, 1: 318).

⁷⁴ Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 8 (hadis no: 2488).

⁷⁵ Ferec b. Fedâle et-Tenûhi hakkında kullanılan cerh-tadil ifadeleri onun *az zayıf* bir râvî olduğunu ve rivâyetlerinin itibâra elverişli olduğunu göstermektedir. Onun hakkındaki cerh-tadil ifadeleri şöyledir: “Daif, sika, sikalardan münkerler getirirdi, sadûk lâ yuhteccü bih, sâlihu’l-hadis, münkerü’l-hadis, hıfzı açısından daif”. (Bk. Zehebî, *el-Kâşif*, 2: 120; Zehebî, *Mizânu’l-i’tidâl*, 3: 344; İbn Hacer, *Takribu’t-tehziib*, 2: 108).

Ancak Ebû Dâvûd bu konuda başka bir sahîh ve hasen hadis bulamadığı ve re'yü'r-ricâl'den daha kuvvetli gördüğü için bu hadisi tahrîc edip onunla ihticâc etmiştir. Şöyleki Ebû Dâvûd bu az zayıf hadisin bâbının başlığını, onun içerdiği hükmü belirtecek şekilde oluşturmuştur.

b- Zayıfların bir kısmı ise *çok zayıftır*: İbn Hacer bu görüşüne Sünen'i incelemesi sonucu tesbit ettiği çok zayıf râvî ve hadislerden bazı örnekler sunmakla işaretle etmiştir. Mesela ona göre, Ebû Dâvûd bazen el-Hâris b. Vecîh, Sadaka b. Mûsâ ed-Dakîkî, Osmân b. Vâkıd el-Umerî, Muhammed b. Abdîrahmân b. el-Beylemânî, Süleymân b. Erkam, İshâk b. Abdillâh b. Ebî Ferve, Yahyâ b. el-'Alâ el-Becelî gibi *metrûk* râvîlerden hadis tahrîc etmiştir.⁷⁶ Kanaatimizce bu râvîlerden bir kısmının terkinde ittifak edilmiş olmasına rağmen bir kısmının terkinde ittifak edilmemiştir.⁷⁷ İbn Hacer bu örnekleri zikretmek suretiyle Ebû Dâvûd'un hakla-

⁷⁶ İbn Hacer, *en-Nüket*, 1: 439-440.

⁷⁷ Mesela İshâk b. Abdillâh b. Ebî Ferve terkinde ittifak edilmiş bir râvidir. Şöyleki onun hakkında Zehebî 'terekûh' hükmünü vermiş ve Buhârî'nin 'terekûh', Ahmed b. Hanbel'in 'ondan rivâyet helal olmaz', Ebû Züra ve diğerlerinin 'metrûk' dediklerini nakletmiştir. İbn Hacer ise onun hakkında 'metrûk' hükmünü vermiştir (Bk. Zehebî, *el-Kâşif*, 1: 237; Zehebî, *Mizânul-i'tidâl*, 1: 193; İbn Hacer, *Takribü't-tehziib*, 1: 59). Ancak şunu belirtelim ki İbn Hacer, *Nüket*'de Ebû Dâvûd'un metrûk bir râvî olan İshâk b. Abdillâh b. Ebî Ferve'den rivâyette bulunduğunu söylemekle hata etmiş gözükmektedir. Onun hatası Mizzi'nin 'Ebû Dâvûd Sünen'de ondan sadece bir hadisi mutâbaat amacıyla tahrîc etmiştir' sözüne itimat etmesinden kaynaklanmıştır diyebiliriz (İbn Hacer'in Mizzi'den yaptığı nakil için bk. Şihâbüddîn Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed İbn Hacer el-Askalânî, *Tehziibu't-tehziib* (Beyrût: Dâru sâder, t.y.), 1: 242) Sünen'i incelediğimizde Ebû Dâvûd'un İshâk b. Abdillâh b. Ebî Ferve'den herhangi bir hadis rivâyet etmediğini tesbit ettik. Mizzi, Ebû Dâvûd'un Hammâd - İshâk b. Abdillâh - Saîd b. Yesâr - Ebû Hureyre tarihiyle merfû olarak rivâyet ettiği "Allah'im! Fakirlikten, (hayır/mal) azlığından, zilletten, zulmetmekten ve zulme uğramaktan sana sığınırım" (Ebû Dâvûd, "Salât", 367 (hadis no: 1544) hadisinde tam ismi zikredilmeyen İshâk b. Abdillâh'ı, İshâk b. Abdillâh b. Ebî Ferve zannetmesi sebebiyle hata etmiş olabilir. Şöyleki bu hadisi *aynı tariikle* tahrîc eden Ahmed b. Hanbel, Nesâî, İbn Hibbân, Beyhâkî, İshâk b. Abdillâh'ın tam ismini İshâk b. Abdillâh b. Ebî Talha şeklinde zikretmişlerdir (Bk. Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî, *Müsnedü Ahmed b. Hanbel*, (İstanbul: Çağrı Yay., 1992), 2: 305, 354; Ebû Abdîrahmân Ahmed b. Şu'ayb en-Nesâî, *Sünenü'n-Nesâî*, (İstanbul: Çağrı Yay., 1992), "İsti'âze", 14; Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî, *Şahihi ibn Hibbân*, thk. Şuayb el-Arnaud (Beyrût: y.y., 1993), 3: 305; Ebû Bekr Ahmed b. el-Huseyn b. Ali b. Mûsâ el-Beyhâkî, *Sünenü'l-Beyhâkiyyi'l-kübrâ ('Alâuddîn 'Ali b. 'Osman el-Mardîni İbnü't-Türkmânî'nin el-Cevherün-nakiyy isimli eseri ile birlikte)*, (Beyrût: Dâru'l-marife, t.y.), 7: 12.) Bu da göstermektedir ki Ebû Dâvûd'un râvîsi, İshâk b. Abdillâh, İshâk b. Abdillâh b. Ebî Ferve değil, sika râvî olan (bk. Zehebî, *el-Kâşif*, 1: 237; İbn Hacer, *Tehziibu't-tehziib*, 1: 240; İbn Hacer, *Takribü't-tehziib*, 1: 59). İshâk b. Abdillâh b. Ebî Talha'dır.

Muhammed b. Abdîrahmân b. el-Beylemânî ise terkinde ittifak edilmemiş bir râvidir. Şöyleki Zehebî onun hakkında *el-Kâşif*'de 'vâhîn' hükmünü vermiş, *Mizân*'da ise 'daafûh' deyip Ebû Hâtîm'in 'münkerü'l-hadis' dediğini, Dâreketni ve diğerlerinin 'daif' dediklerini nakletmiştir. İbn Hacer ise *Tehziib*'de onun hakkında İbn Main'in 'leyse bi şey', Buhârî, Ebû Hâtîm, Nesâî ve Sâcî'nin 'Münkerü'l-hadis', yine Ebû Hâtîm'in 'Muhtaribü'l-hadis', İbn 'Adiyy'in 'rivâyetlerinin hepsindeki bela, onun tarafından meydana gelmiştir, kendisinden Muhammed b. el-Hâris rivâyet ettiğinde her ikisi de zayıftır' ve İbn Hibbân'ın 'Bir nüshadan babasından ikiyüz hadis rivâyet etmiştir ki hepsi mevzûdur ve onunla ihticâc caiz olmaz' dediklerini nakleder ve bu görüşlerden hareketle *Takrib*'de onun hakkındaki tercihini 'daif' diyerek belirtir (Bk. Zehebî, *el-Kâşif*, 2: 192; Zehebî, *Mizânul-i'tidâl*, 3: 617; İbn Hacer, *Tehziibu't-tehziib*, 9: 293-294; İbn Hacer, *Takribü't-tehziib*, 2: 182). İbn Hacer'in bu râviye Takrib'inde zayıf demeyi tercih ettiği halde onu Nüket'inde metrûk râvîler arasında zikretmesi, onun sehviden kaynaklanmıştır diyebiliriz.

Yine İbn Hacer'in Nüket'inde Osmân b. Vâkıd b. Muhammed b. Zeyd gibi bazı râvîleri metrûk/çok zayıf râvîler içerisinde zikretmesi, sehven olmuştur diyebiliriz. Şöyleki İbn Hacer'in kendisi onun hakkında 'saduk rubbema vehime' hükmünü vermiştir (bk. İbn Hacer, *Takribü't-tehziib*, 2: 15.) ki böyle râvîlerin rivâyetleri bazılarını tarafından hasen li-zâtihî olarak, bazılarını tarafından ise takviye ile hasen li-gayrihî olabilen az zayıf olarak kabul edilmiştir, böyle bir râvînin rivâyeti itibâra elverişlidir yani başka bir isnâdının/bir mutâbî ve şahidinin bulunup bulunmadığını araştırıp ona göre değerlendirmek üzere alınır. Mütâbî veya

rında sükût ettiği hadislerden bazılarının, metrûk râvîleri sebebiyle i'tibâra elverişli olmayan böylece de hasen li-ğayrihi seviyesine çıkamayan çok zayıf hadislerin bulunduğuna işaret etmiştir.

İbn Hacer'e göre, Ebû Dâvûd'un Sünen'de haklarında sükût etmiş olmasına güvenerek bu çok zayıf/metrûk râvîlerin hadislerine *hasen* denilemez. Çünkü Ebû Dâvûd bu çok zayıf râvî ve hadisler hakkında şu sebeplerle sükût etmiştir:

1. Bazen çok zayıf râvî hakkında Sünen'deki ilk rivâyetinin ardından yaptığı açıklamalarla yetinmiş olması.⁷⁸ Yani İbn Hacer'e göre, Ebû Dâvûd bu metodu ile aslında çok zayıf râvînin ikinci, üçüncü vd. rivâyetlerinin de çok zayıf olduğuna işaret etmiştir.

2. Bazen Sünen'i rivâyet edenlerin ihtilaf etmiş olması yani Sünen'in rivâyet farklılıklarıdır ki Ebû Dâvûd'un bazı çok zayıf râvî ve hadisler hakkında sükût ettiğini zannedip onlara hasen hükmünü vermeye en çok bu durum sebep olmuştur. Şöyleki Ebû Dâvûd'un bazı râvîler ve isnâdlar hakkında yaptığı açıklamalar Ebû'l-Hasen b. el-Abd'in rivâyetinde bulunmasına rağmen, en meşhur rivâyet olan el-Lü'lûî rivâyetinde bulunmamaktadır. Mesela Ebû Dâvûd, el-Hâris b. Vecîh⁷⁹ - Mâlik b. Dînâr - Muhammed b. Sirîn - Ebû Hureyre tarîkiyle merfû olarak rivâyet edilen "Şüphesiz her kılın altında cünüplük vardır. Bütün kılları yıkayınız, teni temizleyiniz"⁸⁰ hadisini Sünen'de tahrîc edip *râvîsi* hakkında "الحارث بن وجيه حديثه منكر وهو ضعيف" /el-Hâris b. Vecîh "hadîsuhû münker"dir ve o zayıftır" dediği bazı rivâyetlerde bulunmakta iken, bazı rivâyetlerde bu sözün bir kısmını söylediği bulunmaktadır.⁸¹ Yani İbn Hacer'e göre, aslında Ebû Dâvûd'un çok zayıf olduklarını belirttiği bazı hadislere Sünen'in herhangi bir rivâyetine bakıp Ebû Dâvûd'un sükût ettiğini söyleyerek hasen hükmünü vermek doğru değildir.

3. Bazen Sünen'de sükût ettiği halde, Sünen dışındaki et-Teferrüd fi's-Sünen, Suâlâtü'l-Âcurrî gibi kitaplarında râvînin veya hadisin çok zayıf olduğunu belirtmiş olması. Mesela Ebû Dâvûd, Muhammed b. Sâbit el-'Abdî tarîkiyle Nâfi'den rivâyet ettiği; "Bir ihtiyaç için İbn Ömer'le beraber İbn Abbâs'a gittik. İbn Ömer, ihtiyacını giderdi, (sonra döndük). İbn Ömer o günkü konuşması arasında şöyle dedi: (Medine) yollar(ın)dan birinde bir adam büyük veya küçük abdestinden çıkmış olan Rasûlullah'a (s.a.v.) rastlayıp selam verdi, fakat Rasûlullah selamını almadı. Adam neredeyse sokaktan uzaklaşıp kayboluyordu ki, Rasûlullah ellerini

şâhidi bulununca desteklenerek hasen li-ğayrihi olurlar. Ayrıca belirtelim ki Yahyâ b. Maîn onun sika olduğunu söylemiştir (Bk. Zehebî, *el-Kâşif*, 2: 14; Zehebî, *Mizânu'l-i'tidâl*, 3: 59).

⁷⁸ İbn Hacer, *en-Nüket*, 1: 440.

⁷⁹ el-Hâris b. Vecîh hakkında Zehebî 'daafüh' diyerek cerh hükmünü vermiş ve Yahyâ b. Maîn'in 'leyse bi şey', Ebû Hâtim ve Nesâî'nin 'daif', Buhârî'nin 'fi hadîsihi badu'l-menâkir' dediklerini nakletmiştir. İbn Hacer ise onun hakkında 'daif' hükmünü vermiştir (Bk. Zehebî, *el-Kâşif*, 1: 305; Zehebî, *Mizânu'l-i'tidâl*, 1: 445; İbn Hacer, *Takrîbu't-tehziib*, 1: 145).

⁸⁰ Ebû Dâvûd, "Tahâret", 97 (hadis no: 248).

⁸¹ İbn Hacer, *en-Nüket*, 1: 441.

duvara vurdu yüzünü meshetti, sonra tekrar vurdu, kollarını meshetti, sonra da adamın selâamına karşılık verip şöyle buyurdu: ‘Selamına, sadece abdestsiz olmamdan dolayı cevap veremedim’ buyurdu⁸² hadisi hakkında Sünen’de sükût etmiş, fakat Kitâbu’t-Teferrüd’de; “Ahmed b. Hanbel’in; “Muhammed b. Sâbit teyemmüm hakkında münker bir hadis rivâyet etti” dediğini işittim” ve “Bu kıssadaki yere iki defa vurmanın Rasûlullah’tan nakledildiği hususunda Muhammed b. Sâbit’e mutâbaat edilmemiştir, diğer râvîler bunu İbn Ömer’in fiili olarak rivâyet etmişlerdir” der.⁸³

4. Bazen Yahyâ b. el-‘Alâ el-Beceli⁸⁴ gibi râvîlerin (çok) zayıf olmalarının çok açık olması ve hadis âlimlerinin onların rivâyetlerini ittifakla kabul etmemiş olmaları.⁸⁵ Bundan dolayı Ebû Dâvûd’un bu râvîler ve onların hadisleri hakkında sükût etmemiş olduğuna hükmedilebilir, bu râvîlerin rivâyet ettikleri hadislere de hasen hükmü verilemez.

5. Bazen dikkatsiz, dalgın olması.⁸⁶ Mesela Ebû Dâvûd, metrûk bir râvî olan Süleymân b. Erkam⁸⁷ - Yahyâ b. Ebî Kesîr - Ebû Seleme - Âişe tarikiyle merfû olarak “Allah’a isyan konusunda adak olmaz. (Eğer adanmışsa) onun keffâreti, yemin keffâretidir”⁸⁸ hadisini tahrîc etmiştir. Süleymân metrûk bir râvî olduğu için rivâyet ettiği hadis çok zayıf olup i’tibâra elverişli değildir. Ancak Ebû Dâvûd, hocası Ahmed b. Muhammed el-Mervezî’ye göre bu hadisin aslında Alî b. el-Mübârek - Yahyâ b. Ebî Kesîr - Muhammed b. Zübeyr - Babası - İmrân b. Husayn tarikiyle Rasûlullah’tan rivâyet ettiği hadis olduğunu ve onun bu sözleriyle Süleymân’ın bu rivâyette vehmettiğine işaret ettiğini belirtir, fakat Süleymân’ın metrûk bir râvî ve hadisin çok zayıf olduğuna dair bir söz söylemez.

İbn Hacer’in Sünen’in çeşitli rivâyetlerini ve Ebû Dâvûd’un diğer kitaplarını incelemesi sonucu örnekler zikrederek verdiği bu bilgiler irdelendiğinde diyebiliriz ki ona göre, haklarında sükût edilen hadisler içerisinde yer alan *bazı çok zayıf hadisler* hakkında Ebû Dâvûd, gerçekten sükût etmemiştir, aksine o ya Sünen’de ilk geçtiği yerde veya Sünen’in bazı rivâyetlerinde veya et-Teferrüd fi’s-Sünen, Suâlâtü’l-Âcurrî gibi kitaplarında beyan etmiştir. Ebû Dâvûd *bazı çok zayıf hadis-*

⁸² Ebû Dâvûd, “Tahâret”, 122 (hadis no: 330).

⁸³ İbn Hacer, *en-Nüket*, 1: 441-442.

⁸⁴ Yahyâ b. el-‘Alâ el-Beceli de terkinde ittifak edilmiş bir râvidir. Şöyleki onun hakkında Zehebî ‘terekûh’ cerh hükmünü verip Ebû Hâtim’in ‘leyse bi’l-kaviyy’, Dârekutnî’nin ‘metrûk’, Ahmed b. Hanbel’in ‘kezzâb yadau’l-hadis’ dediklerini nakletmiştir. İbn Hacer ise onu ‘rumiye bi’l-vad’ diyerek cerhetmiştir (Bk. Zehebî, *el-Kâşif*, 1: 372; Zehebî, *Mizânu’l-i’tidâl*, 4: 397; İbn Hacer, *Takribu’t-tehziib*, 2: 355).

⁸⁵ Zehebî, *Siyeru a’lâmi’n-nübelâ*, 13: 215; İbn Hacer, *en-Nüket*, 1: 440.

⁸⁶ İbn Hacer, *en-Nüket*, 1: 440

⁸⁷ Süleymân b. Erkam el-Basrî hakkında Zehebî ‘metrûk’, ‘terekûh’ diyerek cerh edip Ahmed b. Hanbel’in ‘lâ yurvä anh’, İbn Maîn’in ‘leyse bi şey’, Cüzçânî’nin ‘sâkut’, Ebû Dâvûd ve Dârekutnî’nin ‘metrûk’, Ebû Zûra’nın zâhibu’l-hadis’ dediklerini nakleder ve onun rivâyet ettiği “Allah’a isyan konusunda adak olmaz. (Eğer adanmışsa) onun keffâreti, yemin keffâretidir” hadisi hakkında ‘lâ yükteb/rivâyet etmek için yazılamaz’ hükmünü verir. İbn Hacer ise onu, ‘daif’ diyerek cerh etmiştir. (Bk. Zehebî, *el-Kâşif*, 1: 456; Zehebî, *Mizânu’l-i’tidâl*, 2: 196; İbn Hacer, *Takribu’t-tehziib*, 1: 321).

⁸⁸ Ebû Dâvûd, “Eymân ve’n-Nüzûr”, 19 (hadis no: 3292).

ler hakkında ise ya dalgınlığından veya zayıf oldukları her muhaddis tarafından bilindiğinden dolayı sükût etmiştir.

Bu sebeple İbn Hacer'e göre, bir münekkid Ebû Dâvûd'un haklarında sükût ettiği hadislerden *çok zayıf gördüğü* hadisler hakkında onun gerçekten sükût edip etmediğini tesbit ederek hüküm vermelidir. Bunun için Sünen'in bütün rivâyetlerine, hadisin Sünen'de ilk geçtiği yere ve Ebû Dâvûd'un et-Teferrüd gibi kitaplarına bakmalıdır. Ebû Dâvûd'un bu üç yerden birinde çok zayıf olduğunu beyan ettiğini bulduğu hadislere onun gibi çok zayıf hükmünü vermelidir.

Ebû Dâvûd'un bu üç yerden birinde böyle bir beyanını bulamadığı çok zayıf hadislere ise, onun ya dalgınlığından veya hadisin zayıf oluşunun muhaddisler tarafından bilinmesinden dolayı beyanda bulunmadığını söyleyerek çok zayıf hükmünü vermelidir. Bir münekkidin bu *beş hususu* gözdardı ederek İbnu's-Salâh gibi Ebû Dâvûd'un "haklarında sükût ettiğim hadisler sâlihtir" ifadesindeki "sâlih" kavramına "ihticâca elverişlidir" anlamını vererek en azından hasen olduklarını söylemesi doğru değildir.

2. GÖRÜŞLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Ebû Dâvûd'un haklarında sükût ettiği hadislerin sıhhat durumu hakkındaki görüşleri üç kategoriye ayırarak tahlil edebiliriz:

1. Hattâbî, İbn Abdilberr, Makdisî, İbnu's-Salâh, İbn Rüşeyd, İbn Seyyidinnâs, İbn Kesîr ve 'Irâkî'ye göre Ebû Dâvûd'un haklarında sükût ettiği hadisler içerisinde ne az zayıf ne de çok zayıf hadis bulunmamaktadır. Ancak bu âlimlerin bazılarına göre bu hadislerin hepsi sahîh, çoğuna göre ise bir kısmı sahîh, bir kısmı ise hasendir. Bu âlimler bu mesele hakkında yaptıkları açıklamalarda Sünen hadislerinin çeşitleri hakkında herhangi bir bilgi vermediklerinden dolayı diyebiliriz ki onlar, Sünen'i tetkikleri sonucu değil, Ebû Dâvûd'un mektubundaki ifadelerinin bir kısmına bağlanıp, diğer ifadelerini buna uygun yorumlayarak bu görüşe ulaşmışlardır.

2. Nevevî, Suyûtî, Bikâ'î, Sehâvî ve Nûruddîn Itr'a göre, Ebû Dâvûd'un haklarında sükût ettiği hadisler içerisinde zayıf hadis bulunmaktadır. Bu âlimlerden bir kısmı bu zayıf hadislerin az mı yoksa çok mu zayıf olduğunu belirtmemiş, bir kısmı ise bunların i'tibâra elverişli az zayıf rivâyetler olduğunu belirtmişlerdir. Bu âlimler bu mesele hakkında yaptıkları açıklamalarda Sünen hadislerinin çeşitleri hakkında kısmen bilgi verdikleri için diyebiliriz ki onlar, Sünen'i kısmen inceleyip ancak büyük ölçüde Ebû Dâvûd'un mektubundaki "Sünen'de mürsel ve müdelles olarak muttasıl olmayan hadisler vardır ki onları muhaddislerin çoğunluğuna göre (bir hadisin sahîh olması şartlarından saydığı) muttasıl olma özelliğini taşıyan sahîh hadisin bulunmadığı yerlerde tahrîc ettim"⁸⁹ ifadesiyle az zayıf hadislere vurgu yaptığını anlayarak bu görüşe ulaşmışlardır.

⁸⁹ Ebû Dâvûd, *Risâletü'l-İmâm Ebî Dâvûd*, 48.

3. Münzirî, Zehebî ve İbn Hacer'e göre, Ebû Dâvûd'un haklarında sükût ettiği hadisler içerisinde Sahîhayn'da muttefakun aleyh olarak veya onlardan birinde tahrîc edilmiş sahîh hadisler, Sahîhayn'da tahrîc edilmemiş sahîh olan hadisler, hasen li-zâtihi ve hasen li-ğayrihi hadisler yanında mutâbi ve şâhidi bulunmayan *az zayıf hadisler* ve sayıları az olsa bile ihticâca/delil edinmeye ve i'tibâra elverişli olmayan *çok zayıf hadisler* de bulunmaktadır. Bir başka ifadeyle Ebû Dâvûd'un haklarında sükût ettiği hadislerin bir kısmı sahîh, bir kısmı hasen li-zâtihi ve hasen li-ğayrihi -ki bunlar haklarında sükût edilen hadislerin büyük bir çoğunluğunu oluşturur-, bir kısmı ise mutâbi ve şâhidi bulunmayan *az zayıf* ve ihticâca ve i'tibâra elverişli olmayan *çok zayıftır*. Kanaatimizce bu âlimler Sünen'i tetkikleri sonucu⁹⁰ ulaştıkları vâkıyı merkeze alıp Ebû Dâvûd'un mektubundaki ifadelerinden zaman zaman faydalanarak, zaman zaman da onları vâkıya uygun şekilde yorumlayarak bu görüşe varmışlardır. Şu kadar var ki sadece İbn Hacer, Sünen'i incelemesi sonucu bulduğu örnekleri görüşüne delil olarak zikretmiş ve zayıf hadislerle ihticâc ettiği için Ebû Dâvûd'un sükûtuna itimad etmemenin doğru bir yol olduğunu,⁹¹ Ebû Dâvûd'un haklarında sükût ettiği hadislerden Sahîhayn'da bulunmayan ve âlimlerden birinin sahîh olduğunu belirtmediği hadislerin hepsine, içlerinde mutâbi ve şâhidi bulunmayan az zayıf ve hem ihticâca ve hem de i'tibâra elverişli olmayan çok zayıf hadisler bulunduğu için hasen denilmesinin doğru olmadığını ifade eder.⁹²

Kanaatimizce bu üçüncü görüş, Sünen'deki vâkıya uygun en doğru görüştür. Şöyleki Mesela Ebû Dâvûd, "Toprakların iktâ oluyla verilmesi" bâbında *ittifakla metrûk râvî* olan Muhammed b. el-Hasen b. Zebâle el-Mahzûmî⁹³ tarikiyle "Ebyaz, Hz. Peygamber'den erak ağaçlarından oluşan mamûr arazinin kendisine bağışlanmasını istedi. Hz. Peygamber de 'Sana deve ayaklarının erişemediği yerlere verebilirim' buyurdu"⁹⁴ hadisini Sünen'de tahrîc edip hakkında sükût etmiştir.⁹⁵

SONUÇ

Ebû Dâvûd, Mekke'lilere yazdığı mektubunda Sünen'inde tahrîc ettiği hadislerin sıhhat durumu hakkında açıklamalarda bulunmuştur. Tarih boyunca hadis

⁹⁰ Şöyleki bu âlimler bu mesele hakkında görüş bildirirken Sünen hadislerini sıhhat yönünden taksim etmişler ve hasen li-zâtihi ve hasen li-ğayrihi olan hadisler hakkında 'bu iki kısım Sünen'de gerçekten çok vardır' ifadelerini kullanmışlar ve çok zayıf râvîlerin isimlerini zikretmişlerdir. Bu teorik bilgilerinin kaynağının bizzat pratik uygulamaları olduğu aşîkârdır. Nitekim Münzirî te'lif ettiği *Muhtaşaru Süneni Ebî Dâvûd* isimli eserinde râvîlerin cerh-tadîli, isnâdın inkitâ yönünden durumu ve hadis metinlerinin sıhhat durumu hakkında bilgi vermiştir. İbn Hacer ve Zehebî ise te'lif ettikleri cerh-tadîl kitaplarında Sünen râvîlerinden zayıf ve çok zayıf râvîler hakkındaki görüşleri ve kendi tercihlerini belirtmişlerdir.

⁹¹ İbn Hacer, *en-Nüket*, 1: 443.

⁹² İbn Hacer, *en-Nüket*, 1: 440.

⁹³ Muhammed b. el-Hasen b. Zebâle el-Mahzûmî hakkında Zehebî 'metrûk' hükmünü verir ve Ebû Dâvûd'un 'kezzâb', Nesâî ve Ezdî'nin 'metrûk', Dârekutnî'nin 'münkerü'l-hadis' ve Ebû Hâtim'in 'vâhi'l-hadis' dediğini nakleder. İbn Hacer ise onun hakkında 'kezzebûh' hükmünü verir (Bk. Zehebî, *el-Kâşif*, 2: 164; Zehebî, *Mizânu'l-i'tidâl*, 3: 514; İbn Hacer, *Takribu't-tehziib*, 2: 154).

⁹⁴ Ebû Dâvûd, "Harâc", 36 (hadis no: 3065).

⁹⁵ Diğer bir örnek için bk. Ebû Dâvûd, "Eymân ve'n-Nüzûr", 8 (hadis no: 3259).

âlimleri de Sünen hadislerinin büyük bir çoğunluğunu oluşturan Ebû Dâvûd'un haklarında sükût ettiği hadislerin sıhhat durumu hakkında farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Bu görüş farklılıklarına esasta Ebû Dâvûd'un mektubundaki farklı anlamalara yol açabilecek nitelikte ifadeleri ve Sünen'deki vakıa sebep olmuştur.

Bu duruma göre bazı âlimler Sünen'i tetkik etmeyip sadece Ebû Dâvûd'un mektubundaki ifadelerden hareketle Ebû Dâvûd'un haklarında sükût ettiği hadislerin hepsinin sahîh olduğunu, bazıları ise Sahîhayn'da muttefakun aleyh olarak veya onlardan sadece birinde tahrîc edilenlerin sahîh, diğerlerinin ise hasen olduğunu söylemişlerdir. Bu âlimler, özellikle Ebû Dâvûd'un "kendilerinde şiddetli zayıflık bulunan hadisleri beyan ettim", "münker bir hadis aldığım zaman onun münker olduğunu belirttim" ifadelerinin mefhûmu muhalifine tutunarak onun *esahh* ifadesine "daha doğru ve en doğru-iyi" manasındaki lügat anlamını değil, muhaddislerin "adâlet ve zabt sahibi râvîlerin muttasıl bir isnadla rivâyet ettikleri şâz ve muallel olmayan hadis" şeklinde tanımladıkları *sahîh hadis*lerin en sahîhi anlamını, *sâlih* ifadesine ise "i'tibâra uygun" anlamı olmaksızın sadece "ihticâca uygun" anlamını vermişlerdir. Aynı minval üzere hareket eden bazı âlimler ise sadece İbn Mende'nin "Ebû Dâvûd bir konuda başka hadis bulamadığı zaman zayıf isnâdı tahrîc ederdi, çünkü ona göre zayıf hadis re'yü'r-ricâl'den daha kuvvetlidir" sözüne dayanarak Ebû Dâvûd'un haklarında sükût ettiği hadislerin içerisinde sahîh ve hasenin yanısıra i'tibâra elverişli az zayıf hadislerin de bulunduğunu ifade etmişlerdir.

Münzirî, Zehebî ve İbn Hacer ise, Sünen'i tetkik edip ulaştıkları gerçek durumu merkeze alıp Ebû Dâvûd'un mektubundaki ifadelerini buna uygun olarak yorumlamışlardır. Bunun sonucunda Ebû Dâvûd'un haklarında sükût ettiği hadislerin çoğunun Sahîhayn'da muttefakun aleyh olarak veya onlardan birinde tahrîc edilmiş sahîh, Sahîhayn'da tahrîc edilmemiş olduğu halde sahîh olan ve hasen li-zâtihi ve hasen li-ğayrihî hadisler olduğunu, azının ise mutâbi ve şâhidi bulunmayan *az zayıf hadisler* ve hiçbir şekilde ihticâca ve i'tibâra elverişli olmayan *çok zayıf hadisler* olduğunu ifade etmişlerdir. Bu görüş, Sünen'in tetkiki sonucu mektuptaki ifadeleri anlama esaslı olduğu için en doğru görüş gözükmektedir.

Ebû Dâvûd'un haklarında sükût ettiği hadisler içerisinde mutâbi ve şâhidi bulunmayan az zayıf ve ihticâca elverişli olmayan çok zayıf hadislerin bulunması, Sünen'in Kütüb-i Sitte'nin üçüncü sırasındaki makbûl bir hadis kitabı kabul edilmesine engel teşkil edecek durumda değildir. Şöyleki bu hadislerin sayısı, sahîh ve hasen olanlara nisbetle çok azdır. Durum bu olmasına rağmen yine de Ebû Dâvûd'un haklarında sükût ettiği hadislerden doğru bir şekilde istifade edilebilmek için Zehebî ve İbn Hacer'in görüşleri esas alınmalıdır. Bu tercih ettiğimiz görüş doğrultusunda şu merhalelerin takip edilmesi uygun olur:

a. Öncelikle Ebû Dâvûd'un haklarında sükût ettiği hadislerin Sahîhayn'da tahrîc edilip edilmediklerine bakmak. Onlarda bulunanlara sahîh hükmünü verecek onlarla amel etmek.

b. Sahîhayn'da tahrîc edilmeyenlere Ebû Dâvûd'un sükûtuna dayanarak hemen hasen hükmünü vermeyip, hadis usûlüne uygun olarak onları isnâd ve metin yönünden inceleyerek, onlara sahîh li-zâtihî, sahîh li-ğayrihî, hasen li-zâtihî, hasen li-ğayrihî, mutâbi ve şâhidi bulunmayan az zayıf veya hem i'tibâra hem de ihticâca uygun olmayan çok zayıf şeklindeki hükümlerden birini vermek. Ancak çok zayıf gözükene çok zayıf hükmünü vermeden önce Ebû Dâvûd'un onlar hakkında gerçekten sükût edip etmediğini doğru bir şekilde tesbit etmek gerekir. Bunu gerçekleştirmek için önce Ebû Dâvûd'un çok zayıf râviler hakkında ilk rivâyetlerinin ardından tenkîdde bulunup bulunmadığına sonra Sünen'in bütün rivâyetlerine / nüshalarına ve onun Suâlâtü'l-Âcurrî gibi diğer kitaplarına bakılmalıdır. Bunları yerine getirdikten sonra Ebû Dâvûd'un onlar hakkında gerçekten sükût ettiği tesbit edilince, onun bu sükûtunun dalgınlığından veya hadisin zayıf oluşunun her muhaddis tarafından bilinmesini yeterli görmesinden kaynaklandığı söylenecek onlara çok zayıf hükmü verilebilir.

KAYNAKÇA

- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *Müsnedü Ahmed b. Hanbel*. İstanbul: Çağrı Yay., 1992.
- Ahmed Muhammed Şâkir. *el-Bâ'isü'l-Hasîs Şerhu İhtisâri 'Ulûmi'l-Hadîs li'l-Hâfız İbn Keşîr*. Kahire: Mektebetü Dâri't-Türâs, 1979.
- Beyhaki, Ebû Bekr Ahmed b. el-Huseyn b. Alî b. Mûsâ. *Sünenü'l-Beyhakiyyi'l-Kübrâ ('Alâuddîn 'Alî b. 'Osman el-Mardinî İbnü't-Türkmânî'nin el-Cevherün-Nakiyy isimli eseri ile birlikte)*. Beyrût: Dâru'l-Marife, t.y.
- Bikaî, Burhânuddîn İbrâhîm b. Ömer. *en-Nüketü'l-Vefiyye bimâ fi Şerhi'l-Elfiyye*. Thk. Mâhir Yâsîn el-Fahl. Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 1428/2007.
- Dinçoğlu, Mehmet. *Ebû Dâvûd'un Sünen'i (Kaynakları ve Tasnif Metodu)*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk el-Ezdî es-Sicistânî. *Risâletü'l-İmâm Ebî Dâvûd es-Sicistânî ilâ ehli Mekke fi Vafî Sünenih (Selâsü Resâil fi 'İlmi Muştalâhi'l-Hadîs içerisinde)*. Thk. Abdulfettâh Ebû Ğudde. Beyrût: Mektebü'l-Matbûâti'l-İslâmiyye, 1426/2005.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk el-Ezdî es-Sicistânî. *Sünenü Ebî Dâvûd*. Thk. Kemâl Yûsuf el-Hût. Beyrût: Müessesetü'l-Kütübî's-Sekafiyye, 1409/1988.

Hattâbî, Ebû Süleymân Hamd b. Muhammed b. İbrâhîm b. el-Hattâb el-Büstî. *Me'âlimü's-Sünen*. Nşr. Muhammed Râğîb et-Tabbâh. Halep: el-Matbaatü'l-İlmiyye, 1351/1932.

İrâkî, Zeynüddîn Ebu'l-Fadl Abdurrahîm b. el-Hüseyn b. Abdirrahmân b. Ebî Bekr b. İbrâhîm. *et-Takyîd ve'l-İzâh Şerhu Muḳaddimeti'bni's-Şalâh (Muḳammed Râğîb et-Tabbâh'in el-Miṣbâh 'alâ Muḳaddimeti'bn'i's-Şalâh isimli eseri ile birlikte)*. Kahire: Dâru'l-Hadîs, t.y.

İrâkî, Zeynüddîn Ebu'l-Fadl Abdurrahîm b. el-Hüseyn b. Abdirrahmân b. Ebî Bekr b. İbrâhîm. *Şerhu't-Tabşıra ve't-Tezkira*. Thk. Abdullatîf el-Hümeym-Mâhir Yâsîn el-Fahl. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1423/2002.

İbn Hacer, Şihâbüddîn Ebu'l-Fadl Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *Tehzîbu't-Tehzîb*. Beyrût: Dâru sâder, t.y.

İbn Hacer, Şihâbüddîn Ebu'l-Fadl Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *Takrîbu't-Tehzîb*. Thk. Abdulvehhâb Abdullatîf. Beyrût: t.y.

İbn Hacer, Şihâbüddîn Ebu'l-Fadl Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *en-Nüket 'alâ Kitâbi'bni's-Şalâh*. Thk. Rabî b. Hâdî Umeyr. Riyâd: Dâru'r-Râye, 1417/1994.

İbn Hibbân, Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî. *Sahîhu İbn Hibbân*. Thk. Şu'ayb el-Arnaûd. Beyrût: y.y., 1993.

İbn Kayyîmî'l-Cevziyye, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekr Eyyûb. *Tehzîbü's-Sünen*. Thk. İsmâîl b. Ğazî Merhabâ. Riyâd: Mektebetü'l-Meârif, 1428/2007.

İbn Kesîr, İmâdüddîn Ebû'l-Fidâ İsmâîl b. Ömer. *Tefsîru'l-Ḳur'âni'l-Azîm*. İstanbul: Çağrı Yay., 1986.

İbnu's-Salâh, Ebû Amr Oğsman b. Abdirrahmân b. Osmân b. Mûsâ eş-Şehrezûrî. *Ulûmu'l-Hadîs*. Thk. Nûruddîn İtr. Beyrût: Dâru'l-Fikri'l-Muâsır, 1986.

İtr, Nûruddîn. *Menhecü'n-Naḳd fî 'Ulûmi'l-Hadîs*. Beyrût: Dâru'l-Fikri'l-Muâsır, 1997.

Kasîmî, Muhammed Cemâlüddîn. *Ḳavâidü't-Taḳdîs min Funûni Muṣṭalaḫi'l-Hadîs*. Thk. Muhammed Behcet el-Baytâr. Beyrût: Dâru'n-Nefâis, 1407/1987.

Makdisî, Ebu'l-Fadl Muhammed b. Tâhir. *Şurûtu'l-Eimmeti's-Sitte (Selâşü Resâil fî 'İlmi Muṣṭalaḫi'l-Hadîs içerisinde)*. Thk. Abdulfettâh Ebû Ğudde. Beyrût: Mektebü'l-Matbûâtî'l-İslâmiyye, 1426/2005.

Münzirî, Zekiyyüddîn Abdulazîm b. Abdilkavî. *Muḫtaşaru Süneni Ebî Dâvûd (Hattâbî'nin Me'âlimü's-Sünen'i ve İbn Kayyîm'in Tehzîbü's-Sünen'i ile birlikte)*.

- Thk. Muhammed Hâmid el-Fiki. Kahire: Mektebetü's-Sünneti'l-Muhammediyye, t.y.
- Münzirî, Zekiyyüddîn Abdulazîm b. Abdilkavî. *et-Terğîb ve't-Terhîb mine'l-Ĥadîsi's-Şerîf*. Thk. Mustafâ Muhammed Ammâra. Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1388/1968.
- Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb. *Sünenü'n-Nesâî*. İstanbul: Çağrı Yay., 1992.
- Nevevî, Muhyiddîn Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Şeref. *el-İcâz fî Şerhi Süneni Ebî Dâvûd es-Sicistânî*. Thk. Ebû Ubeyde Meşhûr b. Âl Hasen. Ammân: ed-Dâru'l-Eserıyye, 2007.
- Nevevî, Muhyiddîn Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Şeref. *et-Taķrîb ve't-Teysîr li Ma'rifeti Süneni'l-Beşîri'n-Nezîr*. Thk. Muhammed Osmân el-Hışt. Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1405/1985.
- Nûristânî, Muhammed Muhammedî b. Muhammed Cemîl. *el-Medħal ilâ Süneni'l-İmâm Ebî Dâvûd*. Kuveyt: Mektebu's-Şuûni'l-Fenniyye, 1429/2008.
- Sehâvî, Şemsüddîn Muhammed b. Abdirrahmân b. Muhammed. *Fethu'l-Muğîs Şerhu Elfiyyeti'l-Ĥadîs*. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1417/1996.
- Sehâvî, Şemsüddîn Muhammed b. Abdirrahmân b. Muhammed. *el-Kavlu'l-Bedî' fî's-Şalât 'ale'l-Ĥabîbi's-Şefî'*. Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1405/1985.
- Suyûtî, Celâlüddîn Ebu'l-Fadl Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *Tedribu'r-Râvi fî Şerhi Taķrîbi'n-Nevevî*. Thk. Ahmed Ömer Hâşim. Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1993.
- Şâh Veliyyullah, İbn Abdirrahîm ed-Dihlevî. *Ĥüccetullâhi'l-Bâliġa*. Thk. es-Seyyid Sâbık. Beyrût: Dâru'l-Cil, 2005.
- Şâkir, Ahmed Muhammed. *el-Bâ'isü'l-Ĥasîs Şerhu İhtîşâri 'Ulûmi'l-Ĥadîs li'l-Ĥâfiz İbn Keşîr*. Kahire: Mektebetü Dâri't-Türâs, 1979.
- Zebidî, Zeynüddîn Ahmed b. Ahmed b. Abdillatîf. *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*. Trc. Ahmed Naim-Kâmil Miras. Ankara: DİB. Yay., 1984.
- Zehebî, Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osmân et-Türkmânî. *el-Kâşif fî Ma'rifeti men lehû Rivâye fî'l-Kütübi's-Sitte (Burhânüddîn Ebu'l-Vefâ İbrâhîm b. Muħammed Sıbt İbnü'l-'Acemî el-Ĥalebî'nin Ĥâşiye'si ile birlikte)*. Thk. Muhammed Avvâme. Cidde: Dâru'l-Kible li's-Sekafeti'l-İslâmiyye, 1430/2009.

Zehebî, Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osmân et-Türkmânî.
Mîzânu'l-İ'tidâl fi Nakdi'r-Ricâl. Thk. Alî Muhammed el-Bîcâvî. Beyrût: Dâru'l-
Marife, 1963.

Zehebî, Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osmân et-Türkmânî.
Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ'. Thk. Şuayb el-Arnaûd. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle,
1413/1993.